
ACTIVITEITENMAP

REKENEN-WISKUNDE

Jan Janssen (tevens eindredactie)
Charles Kalkhoven (tevens eindredactie)
Jeanne de Gooijer-Quint
Annemarie Legius

met medewerking van
Annelies Jacobsen
Constance van Kesteren

idee

Illustraties:

Hans Bishoff
Bea Boelen (tevens vignetten)
Egbert Koopmans
Zita Pardoel
Bab Siljée
Dagmar Stam (tevens omslag)
Jan Venema
Els Vermeltfoort
Helen van Vliet

Technisch tekenwerk:

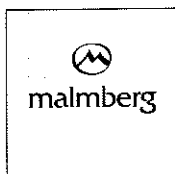
Kees Ruigrok

Notenbalken:

Ingrid Rietveld (tenzij anders vermeld)

Eerste druk, vierde oplage

ISBN 90 208 1535 0

© Malmberg

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 i° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Uiteraard is ook op de in deze uitgave opgenomen kopieerbladen de wet op de auteursrechten van toepassing, al lijkt de term 'kopieerbladen' hiermee in tegenspraak. Door deze bladen als zodanig aan te bieden, verlenen wij alleen aan scholen het recht van kopiëren en dan uitsluitend voor eigen gebruik. Degenen die tot bestelling overgaan, worden geacht met deze clausule akkoord te gaan.

INHOUD

1 INLEIDING, 4

2 VISIE ACHTER IDEE, 5

Inleiding, 5

Wereldoriënterend en ontwikkelingsgericht onderwijs, 5

Belang van ontwikkelingsdoelen, 5

Ervaringsgebieden, 6

Vakinhoudelijke accenten, 7

3 UITGANGSPUNTEN VAN IDEE, 9

Algemene uitgangspunten, 9

Uitgangspunten bij rekenen-wiskunde, 10

4 DOELSTELLINGEN VAN IDEE, 12

Inleiding, 12

Brede ontwikkelingsdoelen, 12

Meer specifieke doelen, 14

Overzicht van de doelstellingen, 14

5 INHOUDEN VAN IDEE, 18

Doewoorden, 18

Ervaringsgebieden, 18

Vakinhoudelijk accent, 19

Eigen inbreng tijdens de activiteiten, 20

6 DOORGAANDE LIJN, 34

Overzicht Reken-Wiskunde-ideeën, 22

7 BESCHRIJVING VAN IDEE, 24

Bronnenboekgedachte, 24

Organisatiematrix, 24

Doebladen, 24

Activiteit, 24

Draaiboek, 24

Lengte- en breedtepakket, 24

Paginering, 25

8 WERKEN MET IDEE, 39

Hart hebben voor kinderen, 39

Dialogisch onderwijzen, 39

Diagnostiserend onderwijzen, 39

Organiseren en differentiëren, 40

Een uitlokkende leeromgeving, 43

9 OBSERVEREN, EVALUEREN EN PLANNEN, 44

Observeren, 44

Evalueren, 46

Plannen, 47

REGISTRATIEBLADEN, 49

LITERATUUR, 56

1 INLEIDING

Idee rekenen-wiskunde vormt een brede basis voor 'kleuterwiskunde' in groep 1/2 en is uitgewerkt volgens een 'bronnenboek'-gedachte. Een rijke schat aan concrete werkideeën biedt u tal van mogelijkheden tot gevarieerd onderwijs in deze groepen. We hebben voor *Idee* ontwikkelingsstimulering als centraal vertrekpunt genomen. Met het programma is een fundament te realiseren voor elke vervolgmethode voor realistisch reken-wiskundeonderwijs. Vanzelfsprekend is er ook een speciale doorgaande lijn, namelijk naar de realistische reken-wiskundemethode *Pluspunt*. De samenhang binnen 24 verschillende doewoorden zorgt voor gebruiksgerichte en gebruiksvriendelijke mogelijkheden. De doewoorden zijn gekozen uit de belevingswereld van het jonge kind. *Idee* is uitgebreid in de praktijk getest. Veel leerkrachten uit groep 1/2 hebben met 'hun' kinderen medewerking verleend aan de realisering van dit unieke pakket. Een woord van dank aan hen is op zijn plaats. In het bijzonder danken wij:

Lucy Ammerlaan

Cees Elbers

Annelies Jacobsen

Constance van Kesteren

Inleiding

Het onderwijs in de onderbouw van de basisschool is sterk in beweging. Zo speelt er de zorg om de verworvenheden van het voormalige kleuteronderwijs. Het verschijnsel van de voorbereidende programma's en de reacties die dat oproept is eveneens een belangrijk item. Er is soms een behoorlijke spanning merkbaar tussen verschillende opvattingen en benaderingswijzen binnen het onderwijs voor groep 1/2. Open onderwijs versus gesloten onderwijs; het geloof in spontane ontwikkelings- en exploratiedrang versus het benadrukken van sturing van leerprocessen; de roep om meer aandacht voor het opleiden van leerkrachten belast met de zorg voor jonge kinderen; de vrees voor 'smalle' leerlijnen en 'smalle' vaardigheidstraining; het eenzijdig accentueren van registreren en volgen; de wenselijkheid van een samenhangend curriculum voor kinderen van vier tot twaalf jaar. Kortom, allemaal actuele en deels ook oude, bekende thematieken in de discussie over het onderwijs aan jonge kinderen. *Idee* wil een eigen, concrete bijdrage leveren aan dit onderwijs in groep 1/2. Reden genoeg om aan te geven waar *Idee* voor staat.

Wereldoriënterend en ontwikkelingsgericht onderwijs

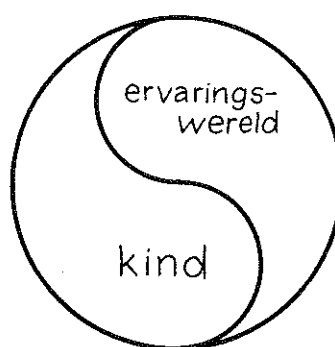
Aan de basis van *Idee* ligt niet de 'smalle' voorbereidingsgedachte, maar juist een brede ontwikkelingsgerichte benadering in een wereldoriënterende context.

De ontwikkeling bij jonge kinderen wordt vooral bepaald door de wisselwerking tussen kind en ervaringswereld. Een wereld of omgeving van dingen, planten, dieren en mensen. We spreken van een natuurlijke, sociale, technische en culturele omgeving. Zonder exploratiedrang (de behoefte om te verkennen) zou die omgeving voor kinderen te zeer een gesloten boek blijven. We kiezen dan ook uitdrukkelijk voor aansluiting bij en stimulering van die exploratiedrang van kinderen. Daarbij geldt dat die exploratie zich kenmerkt door een 'spelend in de wereld staan'. Het spel komt in de concrete uitwerkingen van *Idee* regelmatig en in verschillende vormen voor.

Het spelende, explorerende kind staat in een voortdurende ontwikkeling-leerrelatie met de wereld om hem heen. Het is een relatie van balans en onbalans, van harmonie en disharmonie, van vrede en conflict. Telkens opnieuw voelt het kind zich uitgedaagd tot actie en reactie. We zien bijvoorbeeld hoe de aandacht plotseling door iets getrokken wordt, hoe iets anders uitpakt dan werd verwacht of hoe een kind boos, bang of verdrietig wordt wanneer de omgeving niet steeds vanzelf de oplossing aandraagt voor ieder probleem of een pasklaar antwoord heeft op elke vraag.

Ontwikkeling gaat niet vanzelf. Kinderen rekenen op onze steun om die ontwikkeling actief te (leren) verwerven! In wezen moet die steun vooral bestaan uit het bieden van mogelijkheden aan het kind om de wereld om hem heen zonder emotionele belemmeringen of faalangst tegemoet te treden. Een kind dat zich (op school en thuis) vrij kan voelen, een zekere levensvreugde bezit, is vanzelf nieuwsgierig. Uw rol als leerkracht is van groot belang: u dient het kind in een ervaringsgerichte dialoog (blz. 39) te helpen om vanuit vrijheid, zelfvertrouwen en exploratiedrang bewust en actief mee te bouwen aan de wereld om hem heen. Deze houding is de kern en de basis van de ontwikkelingsgerichte en wereldoriënterende aanpak.

In schema:

Belang van ontwikkelingsdoelen

Vanuit de hierboven aangegeven wisselwerking krijgen verschillende ontwikkelingsaspecten geleidelijk hun invulling. Het gaat dan om lichamelijke (fysieke) en psychische aspecten, waarbij aan deze laatste aspecten nog een sociale, een persoonlijke (zelfbeeld) en een cognitieve ontwikkeling kunnen worden onderscheiden. Sociale ontwikkeling duidt dan op het begrijpen van anderen en op de omgang en samenwerking met anderen. De kern van de persoonlijke ontwikkeling is de groei van het beeld dat iemand van zichzelf heeft: wie ben ik, wat wil ik, wat kan ik, waarvoor sta ik? Cognitieve ontwikkeling is de ontwikkeling van het kennen, het denken, het oplossen van problemen, de ontwikkeling van het waarnemen, het voorstellen, het geheugen en de aandacht. Deze cognitieve ontwikkeling beïnvloedt het zelfbeeld. Dat geldt overigens ook voor de lichamelijke ontwikkeling. De verschillende ontwikkelingsaspecten hangen nauw met elkaar samen en beïnvloeden elkaar.

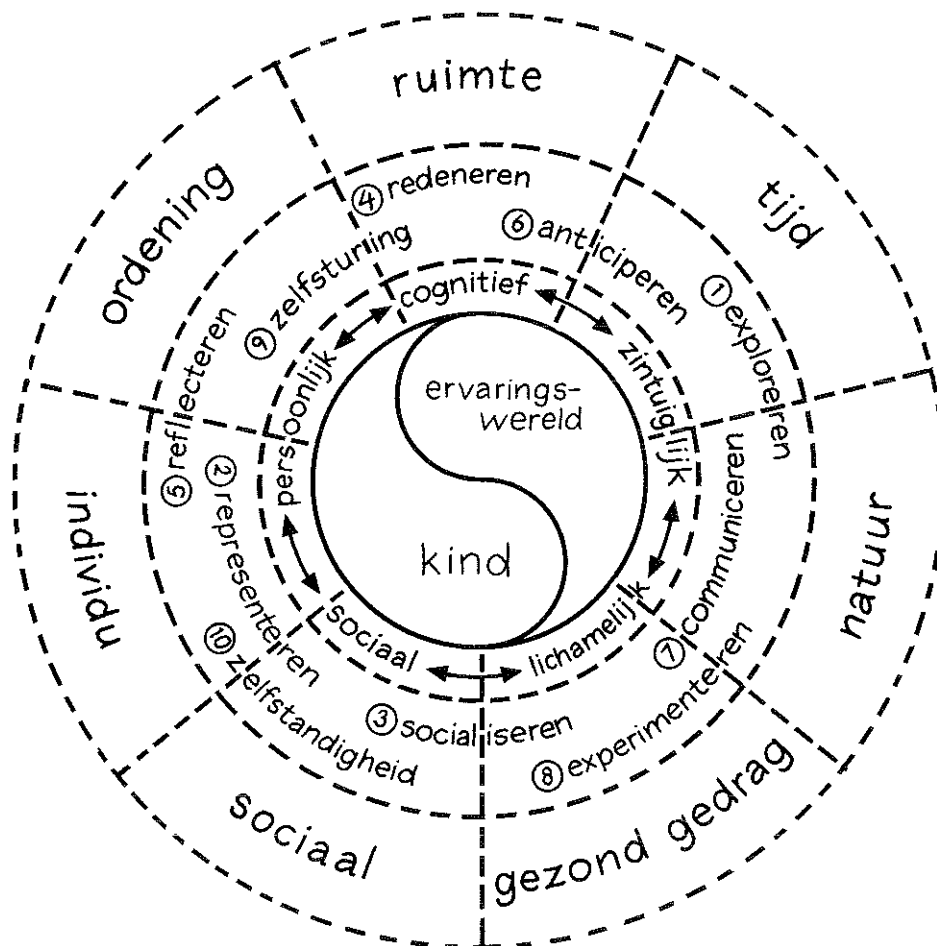
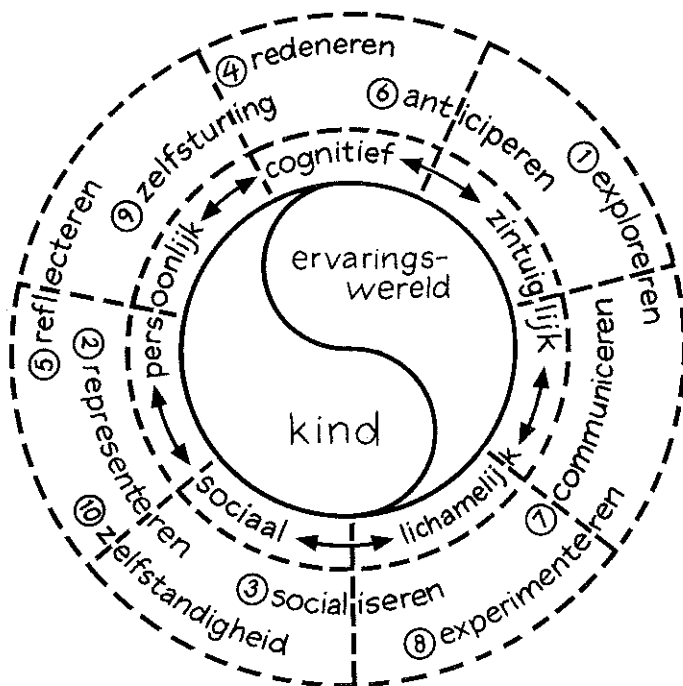
In *Idee* onderschrijven we het belang van brede, samenhangende ontwikkelingsdoelen. Dit zijn doelen die gedurende het gehele onderwijsproces belangrijk blijven. Ze worden niet zomaar gerealiseerd door het geven van lesjes of het slaafs volgen van een programma. De wijze waarop u de kinderen vanuit de gegeven ideeën weet te stimuleren tot bij-

voorbeeld exploreren, communiceren, redeneren, samenwerken en zelfstandig opereren, is van grote invloed op het geleidelijk realiseren van deze brede ontwikkelingsdoelen. In het schema hieronder worden deze doelen alleen aangeduid. In hoofdstuk 4 ('Doelstellingen van *Idee*') en hoofdstuk 7 ('Beschrijving van *Idee*') kunt u lezen hoe deze doelen in *Idee* een plaats krijgen.

Ervaringsgebieden

We vinden dat algemene richtlijnen ten aanzien van de stimulering van brede ontwikkelingsdoelen u onvoldoende steun en houvast bieden. Vandaar dat dit pakket een groot aantal concreet uitgewerkte ideeën bevat, waaruit u keuzen kunt maken. Kiezen kan op veel manieren. Niet alle manieren zullen even sterk bijdragen tot breed ontwikkelingsleren. Voorop blijft staan dat het aanzetten tot ontwikkelingsgerichte leerervaringen vele malen belangrijker is dan de poging om veel ideeën af te werken. Ons motto is dan ook: niet het vele is goed, maar het goede is veel!

Het wereldoriënterende uitgangspunt in *Idee* heeft geleid tot een ordening rond 24 doewoorden. Dit zijn 'woorden' die uitdrukking geven aan contexten die sterk spelen in de beleving van jonge kinderen. In hoofdstuk 5 ('Inhouden van *Idee*') is dit verder uitgewerkt. Binnen elk doewoord zijn de ideeën geordend volgens een aantal ervaringsgebieden. De indeling van de S.L.O. naar bestaansvelden heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. We onderscheiden: het individu, het sociale, de tijd, de ruimte, de natuur, het gezond gedrag en de ordening. Deze ervaringsgebieden worden onder de titel 'Een geheel met veel aspecten' ook in hoofdstuk 5 verder uitgewerkt. U vindt ze stevast terug in de inleiding op elk doewoord.

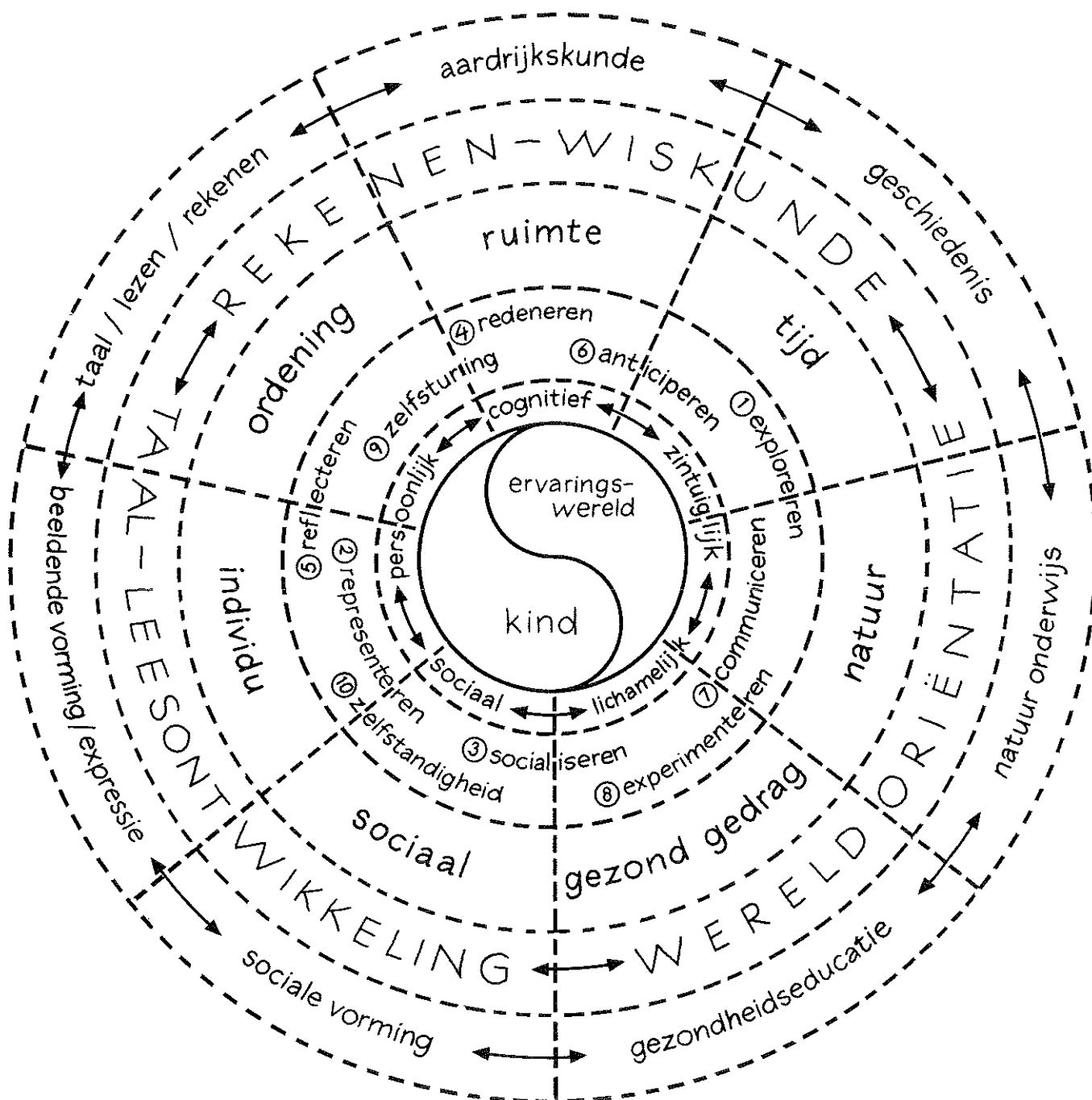
Vakinhoudelijke accenten

Binnen een wereldoriënterend vertrekpunt ziet *Idee* voor jonge kinderen een vanzelfsprekend ingroeien in wat we culturele vaardigheden noemen met vooral rekenen-wiskunde, taal-lezen en wereldoriëntatie. Ook beogen we een meer gerichte oriëntatie op en confrontatie met wereldoriënterende inhoud. Dit wereldoriënterend leren dient voor kinderen dan zinvol geïntegreerd te worden. Dat merkt u aan de manier waarop kinderen erop ingaan, er iets mee willen en kunnen. Soms zult u bewust volgend zijn. Bijvoorbeeld bij een kind dat vanwege sociaal-emotionele problemen niet onder druk gezet mag worden. Vaak zal de benadering zelfontdekkend zijn. Zeker wanneer het kinderen betreft met een normale exploratiedrang. U kunt echter ook bewust sturend optreden, bijvoorbeeld wanneer uit kinderen spontaan weinig komt of wanneer kinderen wel willen maar er zelf niet uitkomen. Ontwikkelingsgericht onderwijs is dus niet afwachten, maar variatie aan kunnen brengen in de manieren van inhoudelijk begeleiden op grond van wat kinderen aan ontwikkelingsactiviteiten laten zien en vragen.

Idee kent drie vakinhoudelijke accenten: rekenen-wiskunde, taal-lezen en wereldoriëntatie. In deze activiteitenmap vindt u de uitwerking van de ideeën voor rekenen-wiskunde. Aan de basis van dit vakinhoudelijke accent ligt een aantal basale activiteiten en funderende handelingen (tellen). Die zullen zich veelal spontaan openbaren. Ook vragen ze om uitlokking en sturing.

Een vakinhoudelijk accent hoeft niet te leiden tot 'smalle' training van leertaken of leerdoelen. We stellen wel doelen (Hoofdstuk 4), maar deze zijn bedoeld als een instrument voor u om evenwichtig, ontwikkelingsgericht onderwijs tot stand te brengen. Zo proberen we een basis te leggen voor een vloeiende overgang naar verdere vorming en scholing in de basisschool. De stippellijnen en pijlen in het overzicht op de volgende bladzijde benadrukken nog eens de onderlinge samenhang en het wereldoriënterende en ontwikkelingsgerichte karakter van invalshoeken en accenten binnen *Idee*.

3 UITGANGSPUNTEN VAN IDEE

Algemene uitgangspunten

Idee heeft een zestal algemene uitgangspunten gekozen als grondslagen voor de uitwerkingen van de ideeën.

1 Idee honoreert de eigen identiteit van het onderwijs in groep 1/2 door:

- gerichtheid op 'leren door doen': via spelsituaties, materiaalgebruik en echte doebladen. Deze zijn bedoeld om de activiteiten te ondersteunen en te verlevendigen. Ze kunnen zeer gevarieerd worden ingezet;
- inhouden te concentreren rondom activiteiten met een wereldoriënterende context;
- werkvormen te kiezen die aansluiten bij alom bekende situaties bij het werken in groep 1/2 en het werken in hoeken;
- oog te hebben voor spel en 'vrije ruimte' in het dag- en weekprogramma;
- in veel lesideeën een spel en/of zelfontdekkende sfeer te creëren met ruimte voor experimenteren en het vinden van eigen oplossingswegen;
- in de ideeën regelmatig suggesties te geven voor het flexibel omgaan met ontwikkelingsverschillen tussen kinderen;
- aandacht te schenken aan het werken met ontwikkelingsmateriaal en prentenboeken.

2 Idee bouwt voort op een flexibele organisatie en inpassing van activiteiten door:

- niet een cursorisch programma te kiezen, maar een schat aan concreet beschreven activiteiten aan te bieden, waarmee de leerkracht op verschillende manieren om kan gaan;
- de leerkracht volledige vrijheid te bieden met betrekking tot de opbouw. Hoewel voor het maken van keuzen suggesties worden gegeven, blijven we vasthouden aan de 'bronnenboek'-gedachte met het accent op eigen keuzen;
- aan scholen die in een vakinhoudelijke doorgaande lijn willen werken de mogelijkheid te bieden een apart pakket te gebruiken;
- een vrije hantering van de uitgewerkte lesideeën te bevorderen door de ideeën losbladig te ordenen in mappen;
- ideeën die op een bepaalde inhoudelijke manier bij elkaar passen in een ordeningsoverzicht bijeen te brengen;
- per doewoord een organisatiematrix aan te reiken, waarin alle gegevens over aanpak en organisatie op overzichtelijke wijze zijn bijeengebracht (zie blz. 26 e.v.).

3 Idee maakt een ongedwongen aansluiting in doorgaande lijnen mogelijk door:

- reken-wiskundeonderwijs in interactieve zin te benaderen en zo aan te sluiten bij realistische reken-wiskundemethodes, bij *Pluspunt* in het bijzonder;

- de leerkracht steun te bieden om zich met behulp van de rijke schat aan ideeën vooral te richten op brede ontwikkelingsdoelen die voor de basisvorming van het kind van fundamenteel belang zijn.

4 Idee schenkt aandacht aan fundamentele belevingen van kinderen door:

- de keuze van de 24 doewoorden waarin de ervaringsgebieden tot uitdrukking komen (feesten, leven, ruiken, spelen, ziek zijn enzovoort);
- in de uitwerking van de ideeën regelmatig aan te sluiten bij de verschillende thuis- en voorschoolse situaties van kinderen en deze in de activiteit te betrekken;
- in de algemene inleiding de leerkracht te wijzen op het belang van de eigen inbreng van kinderen en dit ook in de uitwerkingen van de ideeën te suggereren.

5 Idee gaat niet uit van cursorisch werken, maar maakt een planmatige aanpak wel goed mogelijk door:

- het bieden van mogelijkheden om kinderen te volgen tijdens geselecteerde activiteiten;
- het bieden van suggesties ten aanzien van de manier waarop in een klasscheschrift regelmatig de balans kan worden opgemaakt (observeren en registreren);
- het aangeven van handreikingen voor het kiezen van activiteiten en het eventueel samenstellen van projecten.

6 Idee wil een gebruiksvriendelijk ideeënboek zijn door:

- de concreetheid in de uitwerkingen van de ideeën niet op te vatten als geslotenheid, maar als voorbeeld van hoe het zou kunnen;
- overzichtelijke, bondige beschrijvingen aan te bieden van één pagina per idee, in een losbladig systeem;
- een vormgeving die duidelijk en uitnodigend is;
- ook contexten aan te reiken in de vorm van een (opzeg)versje, verhaaltje, liedje, probleemsituatie, spel, verrassing enzovoort, waardoor kinderen gemakkelijk betrokken raken;
- heldere aanwijzingen te geven ten aanzien van organisatie, benodigde materialen, inpassing in de seizoenen, observaties enzovoort.

Uitgangspunten bij rekenen-wiskunde

Inleiding

Idee ziet reken-wiskundeonderwijs voor jonge kinderen primair als het uitvoeren van activiteiten door die kinderen zelf en niet als het intraineren, uitleggen of aanpraten van geïsoleerde begrippen of regels door de leerkracht. Het gaat om het creëren van situaties waarin kinderen op hun eigen manier ontdekkingen doen en oplossingen vinden. Die situaties komen in het dagelijkse activiteitenpatroon voldoende voor (tafel dekken, plakpotjes uitdelen), maar er wordt door de leerkracht toch nog vaak gemakkelijk aan voorbijgegaan. We proberen in de beschreven ideeën situaties op te roepen waarin kinderen op natuurlijke wijze worden uitgedaagd om mathematische problemen op te lossen. Probleemoplossende activiteiten in een bewust gecreëerde en natuurlijk gestructureerde omgeving vormen een belangrijke basis voor reken-wiskundige activiteiten.

Spel

Idee sluit aan bij de spelbehoefte van jonge kinderen. Met grote regelmaat worden ideeën aangeboden in de vorm van een spel. Veel voorkomende spelvormen zijn het rollenspel, het bouw- en constructiespel, het gezelschapsspel en het bewegingspel. Ook het spel met de aanvoelbaarheid (sensopatisch spel) van water, lucht en zand komt herhaaldelijk voor.

Contexten

Rekenen-wiskunde in *Idee* is contextrijk. Alle reken-suggesties zijn herkenbare situaties die aansluiten bij de ervarings- en beleavingswereld van jonge kinderen. Contextrijk rekenen-wiskunde gaat uit van werkelijke en/of voorstelbare gebeurtenissen en probleemsituaties. We vatten contexten niet louter op als 'concrete alledaagsheid'. Kinderen worden bewust uitgedaagd om niet alleen met de echte, maar ook met de voorstelbare realiteit om te gaan. Bij dit laatste gaat het om zich indenken, zich voorstellen en natuurlijk ook om zich realiseren. Hierbij is verwoorden belangrijk. Het is de basis van realistisch reken-wiskundeonderwijs.

Contexten spelen in *Idee* op drie manieren een rol:

1 Als ondersteuning bij begripsvorming: kralen rijgen is betekenisvoller binnen een context van feest-slingers maken; tellen is betekenisvoller bij het eerlijk verdelen of bij het bijhouden van een aantal omgevallen kegels in het kegelspel.

2 Als houvast bij het weergeven van een probleem: wat dik of groot of veel is, stel je vast en ontdek je aan en in de realiteit: een groot en een klein blok, een opklimmende reeks, een volgordepatroon, een halfvol glas. Contexten worden gebruikt als middel om te leren handelingen concreet of voorstelbaar te maken.

3 Als toepassing: allerlei contexten binnen de ideeën bieden kinderen de mogelijkheid om wat ze denken te weten of te kunnen ook toe te passen. Kinderen laten bijvoorbeeld bij het winkeltje spelen zien dat ze volgens afspraak kunnen kopen of ruilen.

Conflictsituaties

Rekenen-wiskunde in *Idee* plaatst kinderen regelmatig in 'conflictsituaties'. Het reken-wiskundig handelen is voor hen een actief verwervingsproces. U kunt dit proces nog extra activeren door de kinderen in reële probleemsituaties te plaatsen. Situaties waarin ze aan het denken worden gezet, voor keuzen worden geplaatst. Waarbij de oplossing niet meteen voorhanden is en waarbij ze zich samen gaan buigen over manieren waarop het probleem kan worden aangepakt (strategisch handelen). Het tellen van bewegende visjes, het tellen van niet geheel zichtbare blokken, het bouwen van een brug over een waterweg, het vinden van de kortste weg in een patroon van wegen zijn voorbeelden van probleemgerichte contexten. In *Idee* worden de kinderen regelmatig met zulke problemen geconfronteerd. Het zijn activiteiten waarbij meerdere oplossingen mogelijk zijn en waarbij de kinderen worden uitgedaagd hun eigen oplossingen te construeren.

Interactie

Reken-wiskundig leren ontwikkelt zich vooral wanneer u als leerkracht niet de oplossing geeft, maar de kinderen zo bij een probleem betreft dat het samen nadenken en praten over mogelijke oplossingswegen centraal staat (geleide ontdekking). In de uitwerkingen van de ideeën is samen overleggen over hoe je problemen kunt aanpakken belangrijk. Daarbij spelen niet alleen zakelijke, maar ook sociale contexten een rol (boos zijn, zorgen, dromen). Dit interactief werken vraagt om contexten waarbij zoveel mogelijk kinderen zich iets voor kunnen stellen en mee kunnen praten. Het vraagt bovendien van u de vaardigheid om de kinderen op een gedifferentieerde manier in zo'n (leer)gesprek te betrekken (ervaringsgerichte dialoog). Kinderen die nog weinig greep op een probleemsituatie hebben, krijgen meer tijd. Aan deze kinderen geeft u juist extra kansen om hun kijk op het probleem onder woorden te brengen. De meer 'gevorderden' kunnen die onvolledige denkpatronen (en daaraan is niets fout of verkeerd!) dan aanvullen of bijstellen. Zulk interactief reken-wiskundeonderwijs vraagt om inleving in de manier waarop kinderen in zulke probleemsituaties denken. We geven daarvoor in de paragraaf over observeren (blz. 44 e.v.) en in de concrete uitwerkingen tips in de trant van: 'Geef kinderen rustig de tijd om te reageren', 'Honoreer elke gedachten-gang' of 'Vraag een ander kind eens aan te geven hoe hij het zou doen'. Ook proberen we u te helpen

om niet te vervallen in het al te snel aanbieden van oplossingen (reproducerend onderwijs).

Begripsvorming

Reken-wiskundige ontwikkeling heeft alles te maken met brede begripsvorming. Het gaat dan om begrippen als *hoeveelheid*, *grootte*, *inhoud*, *oppervlakte*, *vorm*, *ruimte* en *tijd*. Zulke begrippen kun je niet opsplitsen in een rijtje aan te leren vaardigheden. Dan vereng je cognitieve ontwikkeling tot het intraineren van smalle, geïsoleerde kunstjes. Cognitieve ontwikkeling bij jonge kinderen is geïntegreerd in de totale activiteit. Geleidelijk vindt door bewustmaking (reflectie en representatie) en verwoording (verbalisatie) een 'losmaking' plaats van het begrijpen en het doen. Voor de cognitieve en meer specifiek de reken-wiskundige ontwikkeling betekent dit dat u als leerkracht probeert in de gewone activiteiten van het kind de cognitieve elementen te achterhalen en deze bij hem bewust te maken. Dat is uitlokken tot reflecteren en representeren. De weg waarlangs dit begrijpen zich ontwikkelt is een weg van vallen en opstaan, van zelf ontdekken en aangereikt krijgen, van uitvinden en nadoen, van eigen manieren vinden om iets te zeggen en van napraten, van zien en nog niet kunnen zeggen, van in zich opnemen en beschrijven: in gebaren, in werkjes, in doen, in woorden, in modellen en schema's. We ondersteunen dit proces in *Idee* door:

- observatietips aan te bieden bij de ideeën (bij het draaiboek);
- in de beschrijving van de ideeën aan te geven hoe bewustmaking (reflectie en representatie) gestimuleerd kan worden. Bijvoorbeeld door groepswork, door een dialoog, door het stellen van vragen;
- enkele belangrijke reken-wiskundige activiteiten (tellen, bouwen, meten) in observatiemiddelen uit te werken (zie de paragraaf over evalueren en observeren).

Brede ontwikkeling

Rekenen-wiskunde in *Idee* bouwt aan een brede cognitieve ontwikkeling. De concrete ideeën met reken-wiskundige activiteiten zijn niet alleen gericht op specifieke inhouden als tellen, vergelijken (meten en meetkunde) en eenvoudig bewerken/vergelijken (basale rekenoperaties zoals splitsen, erbij/eraf doen, vergelijken van hoeveelheden), maar ook op de manier waarop jonge kinderen spontaan en begeleid met deze inhouden omgaan. Het gaat dan om vragen als:

- Hoe laten we de kinderen zich oriënteren bij tellen, meten of bewerken?
- Hoeveel ruimte geven we hun voor experimenteren en zelf ontdekken?
- Hoe stimuleren en sturen we dit ontdekken?
- Hoe gaan we om met het alleen of samen zoeken naar oplossingen (interactief werken)?

- Hoe helpen we jonge kinderen voor en na het oplossen van probleemsituaties?
- Hoe en wanneer grijpen we daarbij in? Anders gezegd: hoe gaan we om met het dilemma: het honoreren en accepteren van resultaten van intuïtief handelen ('Die is veel groter, want die is veel bozer') enerzijds en het gericht stimuleren van reflectie op het handelen anderzijds, ook wanneer de oplossing 'gelukt' is? In dit laatste geval helpen we kinderen na te denken over de verschillende manieren waarop ze iets kunnen aanpakken (strategisch handelen), begrijpen en weergeven (representeren).

Brede ontwikkelingsaspecten als interacteren/communiceren, experimenteren/ontdekkend leren, representeren en creëren, reflecteren/evalueren kun je niet via lesjes onderwijzen. We verwachten dat door de manier waarop in alle ideeën de leerkracht in dialoog treedt met de kinderen aan deze brede ontwikkelingsaspecten een belangrijke bijdrage wordt geleverd.

Samenhang

Rekenen-wiskunde is geen geïsoleerd geheel van probleempjes en lesjes. Contexten zorgen ervoor dat de ideeën voor kinderen inleefbaar en voorstelbaar zijn. De thematisering (met de mogelijkheid tot keuzen en inbreng van de leerkracht en de kinderen), maakt van rekenen-wiskunde in *Idee*: wereldoriëntatie met een mathematisch accent, anders gezegd: reken-wiskundige wereldoriëntatie.

Inleiding

Wanneer u met de kinderen activiteiten uit *Idee* realiseert, dan heeft u daarmee steeds een bepaalde bedoeling. Die bedoeling hangt samen met wat in de gegeven situatie mogelijk en wenselijk is. Misschien kiest u een activiteit in de hoop dat de kinderen er sterk door geboeid raken. Het hoofddoel is dan betrokkenheid. Mogelijk is ook dat u een activiteit aan een groepje kinderen aanbiedt. Als bijvoorbeeld sommige kinderen grote interesse tonen voor hoeveelheden en getalsymbolen, dan past daarbij een heel bewuste keuze voor een activiteit als het tellen en ordenen van hoeveelheden. Soms ook zult u heel gericht een bepaalde vaardigheid of inhoud willen aanleren. Een andere mogelijkheid is dat u over meerdere activiteiten heen gericht let op de wijze waarop de kinderen met een opdracht of activiteit omgaan. U kijkt dan bijvoorbeeld naar het strategisch handelen of naar de manier waarop kinderen bij het tellen van hoeveelheden te werk gaan. Het is dan van belang hoe kinderen dat doen, welke strategieën ze daarbij hanteren en hoe u dit als leerkracht het best kunt stimuleren. De ideeën zijn dan geen doel op zich, maar een reeks van mogelijkheden om kinderen te stimuleren in het leren aanpakken van problemen. Ze dienen dus een breder ontwikkelingsdoel.

Bedoelingen kunnen sterk variëren. We onderscheiden

- brede ontwikkelingsdoelen;
- meer specifieke doelen.

Brede ontwikkelingsdoelen

Dit zijn doelen die in de gehele onderbouw belangrijk zijn. Deze doelen zijn niet in 'mootjes' aan te leren, maar kunnen wel gestimuleerd worden door er bij alle activiteiten alert op te zijn. We denken hierbij aan de volgende tien doelen.

1 Exploreren

Exploreren doet een kind wanneer het op basis van een gevoel van veiligheid en geborgenheid vanuit een actieve houding de wereld tegemoet treedt. Dat houdt in dat het niet passief de omgeving op zich af laat komen of alleen maar reageert als het daartoe wordt uitgedaagd. Het gaat er vooral om dat het kind in wisselwerking met zijn omgeving actief zijn wereld opbouwt. In wezen betekent ruimte voor exploratie: ruimte voor emancipatie. Dat wil zeggen dat het kind niet is overgeleverd aan ideeën, voorschriften en visies die het vanuit zijn omgeving krijgt opgelegd, maar dat het zelf iemand mag zijn, met een eigen inbreng en met eigen creativiteit. In die 'exploratieve' relatie met een 'prikkelende' wereld is het spel de meest wezenlijke bezigheid van jonge kinderen. Soms kan die prikkeling te groot zijn. Kinderen reageren dan te impulsief en hebben

geen tijd om te overleggen of te overdenken hoe ze zullen reageren. Maar soms ontbreekt hun juist de lust tot ondernemen en is gerichte uitlokking nodig.

2 Uitingsvaardigheden (representeren)

Kinderen hebben een sterke behoefte om dingen die ze meemaken en in zich opnemen (interioriseren) te uiten. Vaak doen ze dat op een geheel eigen wijze. In het zich uitdrukken (exterioriseren) geeft het kind op allerlei manieren vorm aan belevingen en ervaringen (representeren). Tegelijk doet het daarbij weer nieuwe indrukken op. Het leert ook om te gaan met niveaus van representeren; van concreet (materieel) naar abstract (symbool, teken, woord, begrip, model).

Kinderen doen er soms jaren over om los te komen van het concrete. Dat is goed te zien bij complexe begrippen als *ruimte*, *tijd* of *hoeveelheid*. Representeren heeft niet alleen te maken met het weergeven van wat logisch is. Het gaat ook om het leren uiten van emoties en gevoelens in rollenspel, in woord, gebaar of tekening. Een belangrijk middel waarmee u dit representeren kunt bevorderen is aandacht hebben voor iedere uitingsvorm van het kind. Bijvoorbeeld door een spel, een bouwwerkje, een stempelactiviteit, een knutselactiviteit, een schema of tekening tijdens de uitvoering met interesse te volgen. Een andere manier is aanmoedigen of het eindresultaat individueel of in een klein groepje bespreken (terugblikken).

3 Samen spelen en samen werken (socialiseren)

Jonge kinderen stellen zichzelf in het centrum van hun ervaringswereld. Die sterke 'ik-gerichtheid' zien we bijvoorbeeld in uitlatingen als: 'Ik wil de grootste' en 'Mijn papa is de liefste'. Kleuters zijn de makers van hun eigen wereld; een wereld waarvan zij zelf het middelpunt zijn. Vanuit dat egocentrische denken leren ze geleidelijk meer rekening te houden met anderen. De school helpt hen daarbij door hen samen te laten spelen en werken. *Idee* probeert hen daarbij bewust te maken van regels, afspraken en manieren van samenwerken.

4 Redeneren, samenhangend weten en begripsvorming

Heel veel weten is bij volwassenen een gestructureerd, samenhangend weten, dat hen in staat stelt de wereld vrij systematisch en logisch tegemoet te treden. Jonge kinderen zien vaak veel minder samenhang tussen wat er om hen heen gebeurt. Ze weten vaak wel van alles, maar dat weten is onsystematisch. Er is nog weinig structuur in het begripsmatig netwerk, in het geheel van onderling samenhangende begrippen. Volwassenen zeggen bijvoorbeeld heel gemakkelijk dat iets meer, groter of langer is. Ze staan dan niet meer stil bij het feit dat dat 'meer' voor hen heel eenvoudig vanuit verschillende gezichtspunten kan worden vastgesteld.

Bijvoorbeeld: meer in aantal, maar niet meer in gewicht; ver weg vanuit een afgesproken maat, maar niet vanuit een persoonlijke beleving. Voor jonge kinderen is er nog maar nauwelijks sprake van een gestructureerde, begripsmatige, logische greep op de wereld. Ze hebben hun eigen logica, waar volwassenen vaak te weinig oog voor hebben. Leerkrachten dienen daarom het kinderlijk redeneren met veel aandacht voor uiterlijke (en volgens volwassenen vaak minder wezenlijke) zaken niet alleen te leren accepteren, maar ook te leren zien (observatie)!

Natuurlijk moeten jonge kinderen ook geholpen worden meer logische greep op de werkelijkheid te krijgen, maar dat gaat wel geleidelijk. Doorgaans verloopt dit proces via oriënteren en materieel handelen naar verwoorden en verinnerlijking. Sommige kinderen begrijpen een route (een aspect van een plattegrond) door deze concreet te lopen. Anderen begrijpen zo'n route door die met blokjes weer te geven of op papier te zetten. Brede begripvorming vraagt om het zelf leren oplossen van problemen, waarbij kinderen door proberen, door ervaringen van succes en mislukking een aanpak leren, waarmee ze in andere en soortgelijke probleemsituaties uit de voeten kunnen (wendbaarheid, leren toepassen van het geleerde).

Het logisch redeneren ontwikkelt zich vooral wanneer kinderen in probleemsituaties manieren (strategieën) vinden om zulke problemen aan te pakken en op te lossen.

5 Reflecteren en evalueren

Jonge kinderen gaan op in hun eigen activiteiten. Ze zijn vaak sterk gericht op het maken van een eigen produkt. Tijdens zo'n proces van iets oplossen of maken hebben ze weinig behoefte aan kritische bijstellingen, aanpassingen of verbeteringen. Dat komt omdat ze graag uitvoeren, maar minder graag evalueren (terugblikken). Ze moeten leren bewust na te denken over eigen handelingen, zich te oriënteren op wat ze doen of zeggen, afstand te nemen van impulsief reageren. U kunt hen daarbij helpen door regelmatig met hen terug te kijken (evaluatiegesprekjes).

6 Vooruit- en terugdenken (anticiperen en retrociperen)

Jonge kinderen leven sterk vanuit het moment, de concrete situatie in het hier-en-nu. Ze redeneren van geval naar geval. Ze zien vaak geen verband met een groter geheel. Zo kunnen ze bij een activiteit opeens de moed opgeven, omdat ze niet gericht zijn op het vervolg. Bijvoorbeeld omdat ze niet weten dat er iets prettigs komt als het lukt. Anticiperen betekent vooruitdenken, overwegingen maken, nagaan wat de gevolgen van iets zijn, beseffen wat ergens na komt, voorspellen (plangedrag). Juist bij een langdurig proces als oriëntatie in de tijd zien

we hoe jonge kinderen zeer geleidelijk oog krijgen voor opeenvolging en verandering. In elke activiteit zit iets van opeenvolging, van voorspellen en plannen. Het is een proces dat nauw samenhangt met de wijze waarop kinderen zich iets kunnen voorstellen. Nog lang zullen vooruit- en terugdenken verbonden blijven met de concrete situatie.

7 Communiseren

Een spel opvoeren of iets maken doe je doorgaans niet in je eentje. Veel situaties deel je met anderen. Het belangrijkste hulpmiddel daarbij is de taal. Dit communiceren kan door vragen te stellen, te reageren op vragen of uitspraken van anderen, door iets uit te leggen of vast te stellen. Vaak gebeurt dit met woorden, maar het kan ook met gebaren of symbolen, met tekeningen en (letter)tekens.

8 Experimenteren en onderzoeken

Jonge kinderen gaan eigenschappen van dingen pas echt ontdekken wanneer ze met die dingen kunnen experimenteren. Dat doen ze door er op allerlei manieren actief (betrokken) mee om te gaan: vastpakken, voelen, betasten, ruiken, van alle kanten bekijken, proeven, laten vallen, lospeuteren enzovoort. Deze actieve exploratie is een belangrijke basis voor het leren. Het geeft kinderen de mogelijkheid zich een actieve kennis te verwerven die beter blijft dan de passieve kennis die is verkregen door luisteren en kijken (op afstand). Onze cultuur is al sterk een 'kijk- en wijscultuur' geworden. Heel veel jonge kinderen leven in situaties, waarin dingen (vruchten, stenen, nesten, zaden of mest) bekend worden verondersteld zonder dat er sprake is van kennis op basis van ervaring. In het directe manipuleren en experimenteren met dingen doen kinderen enorm veel ervaringen op. Ze ontdekken allerlei eigenschappen (temperatuur, gewicht, vorm, functie, kleur, structuur). Ook gaan ze verhoudingen en relaties zien tussen dingen in hun omgeving. Behalve tot manipuleren biedt allerlei materiaal ook mogelijkheden tot veranderen (transformeren). Zand is in allerlei vormen om te toveren, je kunt er met water een papje van maken, er kan een kleurtje aan worden toegevoegd. Blokken kun je combineren tot muurtjes of bruggen. Een meer gerichte vorm van exploreren is onderzoeken. Kinderen vergelijken veronderstellingen en gaan na of ze kloppen. Stimuleren van experiment en onderzoek vraagt veel ruimte voor eigen initiatief, maar ook veel en gevarieerd (natuurlijk) materiaal. Behalve het experimenteren met natuurlijk materiaal is ook het experimenteren met gereedschap en technieken (bakken, koken, timmeren, 'grondwerk', planten, kijkmiddelen enzovoort) een belangrijke ervaringsbron.

9 Zelfsturing

Wat kinderen doen en denken wordt sterk bepaald door de situatie, het moment, de directe omgeving

(veldsturing). Tegenover dit 'veldgebonden' handelen staat het handelen op grond van een eigen plan of besluit. Zelfsturing betekent dat men zelf leiding leert geven aan het handelen en niet alleen te werk gaat via missen en gissen. Het gaat erom dat kinderen geleidelijk strategieën, manieren van aanpak ontdekken (of aangereikt krijgen), waarmee ze steeds meer problemen leren oplossen.

10 Zelfstandigheid

Zelfstandigheid omvat niet alleen het zelfstandig, dat wil zeggen zonder hulp van anderen, voor eigen spullen kunnen zorgen (zelfredzaamheid) of taken kunnen uitvoeren. Zelfstandigheid houdt ook in: weten wat je wel en niet aankunt, verantwoordelijkheid dragen voor afgesproken activiteiten, samen met anderen een klusje uitvoeren, voor jezelf en anderen kunnen opkomen en rekening houden met anderen (sociale redzaamheid). Uiteindelijk gaat het erom dat het kind zelfstandig leert denken en handelen en zo voor zichzelf (en geleidelijk ook steeds meer voor anderen) zorg en verantwoordelijkheid leert dragen.

Bovenstaande beschrijvingen zijn nog zo algemeen dat ze u onvoldoende houvast kunnen geven om deze fundamentele en brede ontwikkelingsdoelen te kunnen stimuleren. Via een aantal invalshoeken bieden we u steun.

- Via observatiemiddelen. In de paragraaf over observeren (blz. 44 e.v.) worden met het oog op enkele brede ontwikkelingsdoelen voorbeelden gegeven van observatiepunten. Deze voorbeelden kunnen u op observatie-ideeën brengen. Ze kunnen ook dienen als voorbeeld voor het formuleren van eigen observatiepunten.

- Via het vermelden van verschillende doelstellingen in het draaiboek. De 'bedoelingen' in het draaiboek bij elk idee kunnen u helpen bij het zoeken van een richting van ontwikkelingsstimulering. Zo zijn er ideeën die een sterk appel doen aan zelfstandigheid, aan experimenteren en redeneren. Andere ideeën doen vooral een beroep op communiceren en zich houden aan onderlinge regels en afspraken (socialiseren).

- Via observatietips in het draaiboek. Regelmatig zijn observatietips gegeven in de richting van ontwikkelingsstimulering. Bijvoorbeeld in de vorm van opmerkingen over het noteren van eigen vindingen van de kinderen of van kinderlijke redeneringen. En in de vorm van vragen over hoe zelfstandig kinderen een activiteit aanpakken of hoe ze samenwerken.

- Ook in de beschrijvingen van de ideeën als zodanig wordt regelmatig een ontwikkelingsgerichte aanpak gesuggereerd. Bijvoorbeeld door aanduidingen als: 'Kom niet te gauw tussenbeide', 'Geef de kinderen rustig de tijd (ondernemen, actiegerichtheid), of 'Laat hen eerst experimenteren met de materialen'.

Meer specifieke doelen

Dit zijn doelen die we onderscheiden vanuit de invalshoek van de vak-/vormingsgebieden. Het gaat dan om ervaringen opdoen met, inzicht krijgen in en vaardigheden ontwikkelen op het terrein van

- motoriek waaronder lichaamsschema;
- oriëntatie in de ruimte;
- oriëntatie in de tijd;
- reken-wiskundige oriëntatie.

De brede ontwikkelingsdoelen en de meer specifieke doelen vormen de grondslag voor het doelstellingsoverzicht op bladzijde 16 en 17. De doelen zoals in dit schema geformuleerd, zijn terug te vinden in

- de per doewoord geordende overzichten; deze staan steeds in de thema-inleiding vermeld.
- het draaiboek bij elk idee.

Het gaat er in *Idee* uitdrukkelijk niet om een opsomming te geven van wat kinderen op een bepaald moment allemaal zouden moeten kunnen en kennen. Het zijn geen beheersingsdoelen die moeten worden gecheckt om het kind vervolgens een gerichte training te geven. Ten aanzien van specifieke functietraining bestaan gegronde twijfels: zou een jong kind echt iets leren op een moment dat het daar nog niet aan toe is of andere behoeften heeft?

De doelen in *Idee* moeten worden beschouwd als aangrijpingspunten om kinderen ervaringen op te laten doen. Ervaringen die, geplaatst in de brede context van de inhoud van de activiteit, bijdragen aan een verdere ontwikkeling. De doelen vormen voor u een richtlijn bij het nemen van beslissingen ten aanzien van het onderwijsaanbod. Welke activiteit u kiest, op welk moment, met of voor welke kinderen, zijn keuzen die de kwaliteit van dat aanbod bepalen. Het doelstellingenoverzicht kan u helpen om betekenisvolle, uitdagende en daarmee ontwikkelingsbevorderende activiteiten te kiezen.

Overzicht van de doelstellingen

Op de bladzijde hierna vindt u een overzicht van de meer specifieke doelen in *Idee*, geordend naar het vakaccent rekenen-wiskunde.

Doelstellingen Rekenen-Wiskunde									
Doewoord	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Lichaamsschema	Ruimte	Tijd	Meten/wegen	Corresponderen	Sorteren	Seriëren	Tellen	Bewerken en vergelijken
1 Aankleden	xxx	xxx	xx	xxx	xx	xx		xxxx	
2 Bang zijn		xx				x	x	xxxx	
3 Bewegen	xx	x	xx		xx	xx	x	xxx	
4 Bezoeken		xxxx			x	xx		x	
5 Boos zijn		x	xxx		x	x		xxx	x
6 Dromen		x			x	xxx		xx	
7 Eten			x				xxx	x	xxx
8 Feesten		x	x			xx			
9 Graven		xxx		xx		xxx	x		
10 Groeien			x	xxxx	x	xx		x	
11 Horen/praten	x	x			xx		xxx		
12 Kijken		xxxxx				xxxx		xx	
13 Leren		x		x		x		xxx	x
14 Leven/sterven		xx		x		xx		xxx	x
15 Ruiken/proeven		x		x		xxxx	xx	xx	xx
16 Spelen	x	xxx	x					xxx	
17 Spetteren		xx		xx	x	xx		x	
18 Vliegen		xx		xxx	x	xxxx	x	xx	
19 Voelen				x		xx		x	
20 Werken/maken		xx	x		x	xx		xxxx	x
21 Winkelen		x		x		xxx	xx	xxxxx	x
22 Wonen		xx		x		x	x	xx	
23 Zoeken		x			x	x		xx	
24 Zorgen		x	x	x		x	x	xx	x

REKENEN-WISKUNDE**1 Lichaamsschema (zie ook 11 en 13)**

- 1.1 Kennis en beleving van eigen lichaam (via directe ervaring, waarneming of voorstelling)
- 1.2 Kennis en beleving van de positie van het eigen lichaam in de ruimte en van lichaamsdelen onderling

2 Oriëntatie in de ruimte (zie ook 11 en 14)

- 2.1 Ontdekken en leren kennen van eigen lichaam (zie 1)
 - 2.1.1 Lichaamsdelen aanwijzen en benoemen
 - 2.1.2 Kennen van houding en bewegingen (uitvoeren en benoemen)
 - 2.1.3 Structureren van houdingen en bewegingen (nadoen van houding en bewegingen)
- 2.2 Ontdekken van en omgaan met relaties tussen zichzelf en elementen in de ruimte (relatieve posities, representeren en lokaliseren)
 - 2.2.1 Hanteren van ruimtelijke begrippen (uitvoeren van opdrachten, benoemen)
 - 2.2.2 Structureren van de ruimte (routes)
 - 2.2.3 Omgaan met en oplossen van ruimtelijke probleempjes (ergens naar toe gaan)
- 2.3 Ontdekken van en omgaan met relaties tussen elementen in de ruimte (representeren en lokaliseren)
 - 2.3.1 Hanteren van ruimtelijke begrippen
 - 2.3.2 Structureren van ruimtelijke begrippen (onderlinge relaties)
 - 2.3.3 Oplossen van ruimtelijke probleempjes (bouwen, construeren)
- 2.4 Ontdekken van en omgaan met relaties tussen elementen in het platte vlak (representeren en lokaliseren in het platte vlak)
 - 2.4.1 Hanteren van ruimtelijke begrippen
 - 2.4.2 Structureren van ruimtelijke situaties in het platte vlak
 - 2.4.3 Structureren van abstracte figuren
 - 2.4.4 Oplossen van ruimtelijke probleempjes (ruimtelijke structuur van - samengestelde - abstracte figuren) (figuur-achtergrondwaarneming)

3 Oriëntatie in de tijd (zie ook 11 en 15)

- 3.1 Ontdekkingen en ervaringen (op)doen met tijdsbeleving (zoals beweging, gelijktijdigheid en opeenvolging, snelheid, ritme-maat, volgorde en duur, biologische en dagelijkse tijdsbeleving, resp. tijdsbesef)
- 3.2 Anticiperen op gebeurtenissen (via observatie, verwoording en afbeelding; dagelijks tijdsbesef)
 - 3.2.1 Oorzaak-gevolgrelaties
 - 3.2.2 Logisch rangschikken in de tijd (gebeurtenissen, processen)
 - 3.2.3 Rangtelwoorden
- 3.3 Verwoorden en meten van tijdsduur
 - 3.3.1 Werkvolgorde/actievolverg (vergelijken van tijdsintervallen)
 - 3.3.2 Ontdekken van en omgaan met manieren van tijdmeting (standaardmaten en natuurlijke maten, uurwerken, kalenders, week-, dag- en jaarritme)
- 3.4 Beschrijven en vergelijken van gebeurtenissen toen-nu (ontluikend historisch besef)
 - 3.4.1 Volgorde van gebeurtenissen
 - 3.4.2 Leeftijd-generaties
 - 3.4.3 Oud en nieuw in eigen omgeving

4 Meten en wegen

- 4.1 Sorteren en vergelijken van elementen op grond van eigenschap
 - 4.1.1 Sorteren op grond van kwalitatief kenmerk
 - 4.1.2 Sorteren op grond van kwantitatief kenmerk (lengte, afstand, oppervlakte, gewicht, hoeveelheid)
- 4.2 Experimenteren/ervaringen opdoen met lijnmaten
 - 4.2.1 Experimenteren/ervaringen opdoen met lijnmaten; natuurlijke maten
 - 4.2.2 Experimenteren/ervaringen opdoen met lijnmaten; standaardmaten
- 4.3 Experimenteren/ervaringen opdoen met vlakmaten
 - 4.3.1 Experimenteren/ervaringen opdoen met vlakmaten; natuurlijke maten
 - 4.3.2 Experimenteren/ervaringen opdoen met vlakmaten; standaardmaten
- 4.4 Experimenteren/ervaringen opdoen met vulmaten
 - 4.4.1 Experimenteren/ervaringen opdoen met vulmaten; natuurlijke maten
 - 4.4.2 Experimenteren/ervaringen opdoen met vulmaten; standaardmaten
- 4.5 Experimenteren/ervaringen opdoen met weegmaten (gewicht)
 - 4.5.1 Experimenteren/ervaringen opdoen met weegmaten; natuurlijke maten
 - 4.5.2 Experimenteren/ervaringen opdoen met weegmaten; standaardmaten
- 4.6 Experimenteren/ervaringen opdoen met tijdmeten
 - 4.6.1 Experimenteren/ervaringen opdoen met tijdmeten; natuurlijke maten
 - 4.6.2 Experimenteren/ervaringen opdoen met tijdmeten; standaardmaten

5 Ordenen: correspondentie

- 5.1 Hoeveelheden experimenterend en schattend vergelijken
- 5.2 Verzamelingen nauwkeurig vergelijken zonder te tellen (één-éénrelatie)
- 5.3 Paarsgewijs ordenen

6 Ordenen: sorteren en classificeren

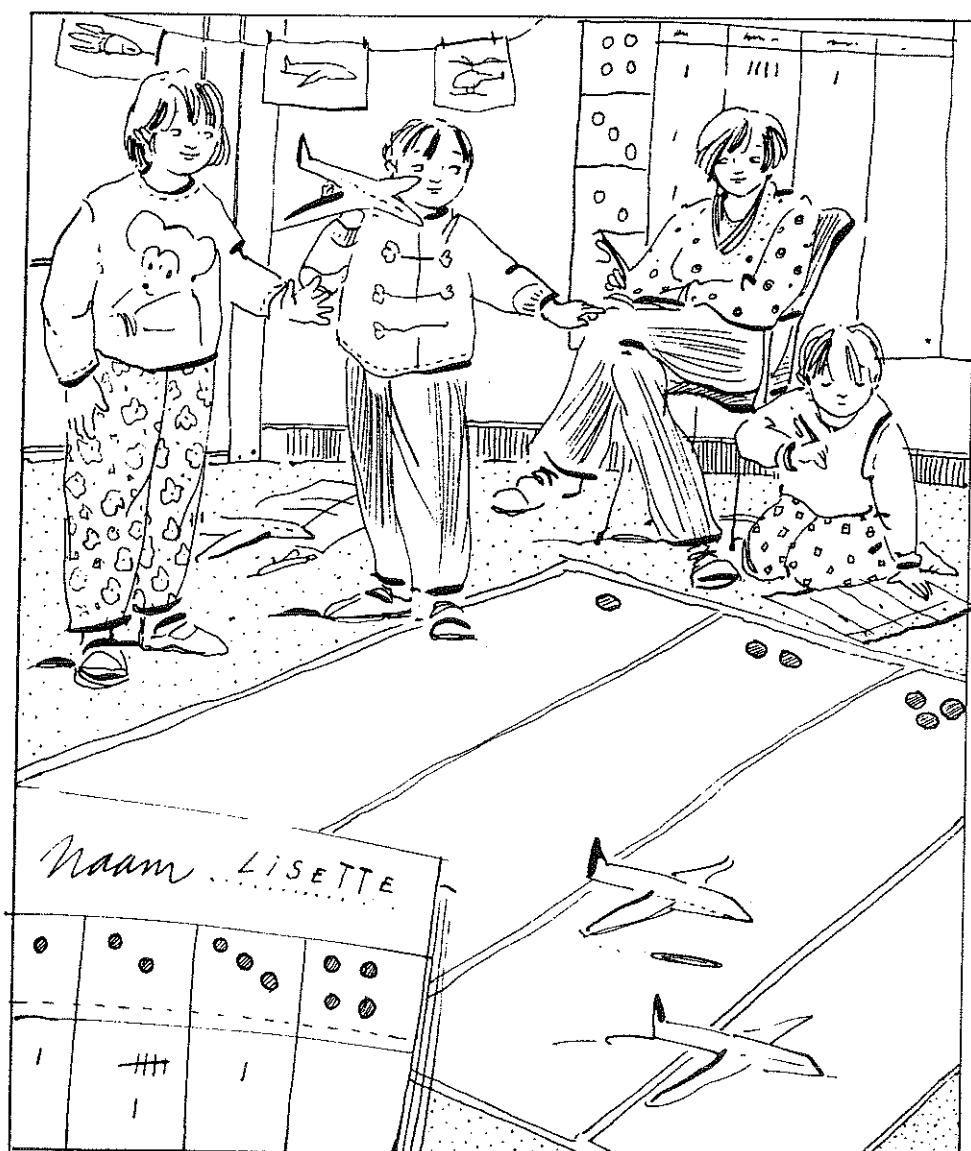
- 6.1 Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken (kleur, vorm, grootte, dikte)

- 6.2 Voorwerpen sorteren en groeperen op grond van een kwaliteit
- 6.3 Voorwerpen sorteren en groeperen op grond van een kwantiteit
- 6.4 Ordenen op grond van een kenmerk

- 7 **Ordenen: seriëren**
 - 7.1 Groeperen tot groep of serie op grond van kwaliteit
 - 7.2 Groeperen tot groep of serie op grond van kwantiteit en volgorde

- 8 **Ordenen: tellen**
 - 8.1 Ontdekken en opzeggen van de telrij
 - 8.2 Opzeggen van de telrij met aanwijzen
 - 8.3 Terugtellen, doortellen en serieel tellen
 - 8.4 Aantal vaststellen (hoeveelheid, resultaatief tellen)
 - 8.5 Cijferkennis
 - 8.5.1 Herkennen en benoemen van cijfersymbolen
 - 8.5.2 Opschrijven van cijfers
 - 8.5.3 Relateren van cijfers aan hoeveelheden

- 9 **Bewerken en vergelijken met hoeveelheden**
 - 9.1 Vergelijken en structureren van aantallen; schattend vergelijken
 - 9.2 Hoeveelheden structureren (eraf, erbij, samenvoegen, splitsen, verdelen)
 - 9.3 Vaststellen van hoeveelheden los van verschijningsvorm (conservatie)

Idee komt via een viertal invalshoeken tot haar inhouden. Deze invalshoeken zijn

- doewoorden;
- ervaringsgebieden;
- vakinhoudelijk accent;
- eigen inbreng tijdens de activiteiten.

Doewoorden

Doewoorden zijn 'woorden' die ervaringsgerichte actie oproepen en zodoende aansluiten bij de ervaringswereld van kinderen. Het zijn 'woorden' die allerlei onderwerpen aansnijden die bij kinderen leven. In *Idee* hebben we gekozen voor 24 doewoorden, waaromheen de inhoud geordend is. Binnen elk doewoord zijn kortere of langere projecten of thema's mogelijk. In principe kunnen zelfs doewoorden in elkaar overgaan tot meer uitgebreide thema's. Bijvoorbeeld 'Voelen' en 'Ruiken' kunnen samen een langer thema vormen: 'Spelen met zintuigen'. 'Winkelen' en 'Werken/maken' zijn te combineren tot een langer project: 'Je kostje verdienen'. Bij de keuze van de doewoorden hebben praktijkervaringen van leerkrachten een belangrijke rol gespeeld. Hoewel het aantal (24) doewoorden de indruk zou kunnen wekken dat er per schooljaar ongeveer twaalf aan de orde moeten komen, is dat geenszins de bedoeling. We vinden juist dat u een eigen selectie en planning van de doewoorden binnen het jaarritme dient te maken. We hanteren de 'bronnenboek'-gedachte als uitgangspunt voor het maken van keuzen. Door de ordening via doewoorden willen we vooral de ontwikkelingsgerichte aanpak onderstrepen. De 24 doewoorden zijn:

1 Aankleden	13 Leren
2 Bang zijn	14 Leven/sterven
3 Bewegen	15 Ruiken/proeven
4 Bezoeken	16 Spelen
5 Boos zijn	17 Spetteren
6 Dromen	18 Vliegen
7 Eten	19 Voelen
8 Feesten	20 Werken/maken
9 Graven	21 Winkelen
10 Groeien	22 Wonen
11 Horen/praten	23 Zoeken
12 Kijken	24 Zorgen

Ervaringsgebieden

U zult in het werken met jonge kinderen aan verschillende belangrijke ontwikkelings- en vormingsaspecten gelijkelijk aandacht willen besteden. Daarom hebben we ervoor gezorgd, dat belangrijke aspecten van de menselijke ervaringswereld binnen elk doewoord hun plaats krijgen. De ideeën zijn mede gebaseerd op een zevental te onderscheiden (maar niet te scheiden) ervaringsgebieden of themavelden. De benadering van de S.L.O. heeft

daarbij een belangrijke rol gespeeld. Die zeven ervaringsgebieden zijn:

1 Mens en individu

Het gaat hier om het ontdekken van de eigen individualiteit (zelfbeeld). Hierbij passen vragen als: Wat kan ik en wat kan ik niet (zelfredzaamheid)? Wie ben ik, wat doe ik (leren nadenken over zichzelf)? Hoe kijk ik naar anderen? Hoe zie ik eruit (lichaamsbeeld, lichaamsschema, zelfredzaamheid)?

2 Mens en medemens

Veel dingen kun je heel goed samen doen. Zo kun je samen praten (communiceren), samen werken (elkaar helpen) en samen zijn (gezellig meedoen, het gezellig maken, zorgen voor een zieke/oudere). Het gaat hierbij om vragen als: Hoe kijken we naar elkaar? Zijn we gelijk? Zijn we gelijkwaardig? Hoort iedereen erbij? Hoe gaan we om met cultuurverschillen (eetgewoonten, leefregels, manieren van vermaak en genieten)?

3 Mens en natuur

Het gaat hierbij om feiten en verschijnselen, waarvan je kennis neemt, waarin je samenhang ontdekt, waar je mee omgaat, experimenteert of waar je zorg voor hebt. We onderscheiden daarbij de levende en de niet levende natuur.

4 Mens en gezond gedrag

Onderwerpen die bij dit ervaringsgebied aan bod komen zijn bijvoorbeeld: zorg voor veilige situaties, hygiëne, ontspanning, afspraken/regels en omgaan met angst, verdriet, ruzie en plezier.

5 Mens en tijd

Het komen tot begrip van tijd is een langdurig proces. Aan de basis ervan ligt het beleven en beseffen van:

- opeenvolging: de ene gebeurtenis roept de andere op, er ontstaat een soort patroon dat ordening brengt in het leven van alledag;
- tijdsduur: we weten allemaal hoe subjectief dit aspect is. Iets van korte duur kan een eeuwigheid lijken. Dat iets tijd kost leren kinderen ervaren bij wedstrijdjes (beurt krijgen), bij wachten op een verrassing ('heerlijk avondje', verjaardag) of bij honger en slaap hebben (biologisch tijdsbesef);
- verandering: de mensen, planten, dieren en dingen om ons heen kunnen veranderen; sommige dingen veranderen weinig, soms is de verandering wel goed te zien, maar duurt ze vrij lang;
- verwoording: ervaringen bij opeenvolging, duur, verandering en ordening brengen we ook onder woorden. Dit helpt ons om meer greep te krijgen op dat brede begrip *tijd*. We spreken over: duurt dat nog zo lang? dat is snel! eerst, later, toen, lang geleden, als ik groot ben, opa is al heel oud...;
- meting: het leren vergelijken van wat oud en

nieuw is, is een manier van 'kwalitatief' meten. De duur van een gebeurtenis of activiteit kun je 'kwantitatief' meten, bijvoorbeeld met natuurlijke tijdmeters (zandloper, waterloper, klok).

Het omgaan met verwoording en meting van gebeurtenissen in de tijd draagt bij aan de vorming van tijdsbegrip.

6 Mens en ruimte

De ontwikkeling van het ruimtebegrip verloopt langs een aantal te onderscheiden lijnen.

- Van kleine ruimte naar grote ruimte. Ruimte heeft te maken met een begrensde omgeving. Deze begrenzing betreft aanvankelijk de kleine, zeer nabije ruimte die zich geleidelijk uitbreidt.

- Van concrete ruimte naar abstracte ruimte. De ontwikkeling van het ruimtebegrip begint bij het eigen 'staan' in de ruimte. Het is een concrete, tastbare actieruimte, waarin je je met je eigen lichaam oriënteert, waarin je je beweegt, een bepaalde houding aanneemt, iets aanraakt, pakt, versjout, stapelt, op een rij legt. Aan de basis van deze actieruimte ligt de lichamelijke oriëntatie (lichaamsschema). Pas geleidelijk aan representeert een kind de ruimte zodanig, dat het laat zien dat het om kan gaan met

- . de eigen plaats ten opzichte van de dingen om hem heen (routes dichtbij, ver weg);

- . de onderlinge relaties tussen de dingen om hem heen (de blokken liggen onder de stoel, nabouwen van een toren);

- . ruimtelijke situaties in het platte vlak (in meer concrete afbeeldingen zoals een tekening van een markt of in meer abstracte voorstellingen zoals tangrammen, symbolen of een eenvoudige plattegrond).

- Van weten naar begrijpen en toepassen. Via allerlei activiteiten leren kinderen omgaan met ruimtelijke begrippen: aanwijsspelletjes, opdrachtjes in de klasseruimte, benoemen van plaatsaanduidingen van voorwerpen in de concrete ruimte. In de omgang met de volwassene thuis en op school raakt elk kind geleidelijk vertrouwd met ruimtelijke begrippen. Echt begrijpen en toepassen ontwikkelen zich vooral door zelf actief ontdekkingen te doen en problemen (conflicten) in ruimtelijke situaties, die uitdagend en in zekere zin nieuw zijn, aan te pakken. Bijvoorbeeld bij het uitdenken van een route, het verkennen van mogelijke wegen naar school, het vinden van spannende speelplekken, het indelen van een 'minutje' in de klas of in de schooltuin, het ontwerpen van een bouwwerk of het weergeven van een bouwactiviteit in het platte vlak. Als zodanig zijn activiteiten ter ontwikkeling van het begrip van ruimte regelmatig in de lesactiviteiten verwerkt.

7 Mens en ordening

Dit ervaringsgebied is ingeruimd voor allerlei activiteiten rond symboolbewustzijn en voor ordeningsac-

tiviteiten die niet al bij andere gebieden zijn ondergebracht. Veel oriënterende activiteiten rond symbolen, letters en cijfers hebben hier een plaats gekregen. Doorgaans zijn het activiteiten, waarbij het omgaan met meer abstracte zaken een belangrijke rol speelt.

Iedere indeling van ervaringsgebieden of themavelden heeft haar voors en tegens. Thema's als 'mens en macht', 'mens en het economische', 'mens en cultuur' zult u in de indeling niet aantreffen. Dit heeft te maken met accenten bij jonge kinderen. We vinden dat 'macht' goed is onder te brengen bij 'sociaal' (omgaan met elkaar). En we denken dat 'gezond gedrag' en 'natuur' zo'n belangrijke rol spelen in het leven van jonge kinderen, dat we daarvoor aparte gebieden hebben benoemd. Bovendien bepalen de onderscheiden gebieden niet de inhoud, maar helpen ze ons om evenwicht te brengen in de geboden inhouden.

Vakinhoudelijk accent

Via doewoorden en ervaringsgebieden hebben we vooral gelet op de menselijke ervaringswereld. Zo hebben we voorkomen dat *Idee* 'voorloperswerk' voor vaklijnen is geworden. Toch past in zo'n thematische benadering van *Idee* ook een bezinning op voor jonge kinderen relevante vakinhouden. Die bezinning kan ertoe bijdragen dat voldoende aandacht wordt geschonken aan het leggen van een fundament in groep 1/2 waarop 'leervakken' later verder kunnen bouwen.

In deze activiteitenmap gaat het om rekenen-wiskunde. Aan de basis ervan liggen de ervaring en beleving van het eigen lichaam (lichaamsschema), de oriëntatie in ruimte en de oriëntatie in tijd. Een beknopt overzicht volstaat.

De activiteiten betreffen de uitwerkingen van:

- *Lichaamsschema*

- . rekentaal en eigen lichaam (vijf vingers, een hoofd, twee armen enzovoort).

- *Ruimte*

- . houdingen en posities van eigen lichaam in de ruimte: herkennen, nadoen, benoemen, weergeven;
- . 'staan' in de ruimte: dichtbij, veraf, boven, onder, achter elkaar, naast elkaar;

- . representeren van de grote ruimte (schoolplein, bewegingsruimte) en van de kleine ruimte (wereldspel, zandtafel, blokjes) en het platte vlak (leggen, puzzelen, knippen, plakken, tekenen);

- . patronen en structuren buiten, binnen, in het platte vlak (muurtjes, vloertjes, wegen en paden, richtingen, vormstructuren, puntpatronen, spiegelen, vlecht- en rijgpatronen);

- . op een rij zetten of zien (rij huizen, bomen, blokken, kinderen en deze gevarieerd tellen).

- Oriëntatie in de tijd

- . logisch ordenen van gebeurtenissen;
- . experimentjes doen met tijd en meten (waterklok, zandloper, timing van allerlei activiteiten) van tijdsduur;

- . ontdekken van en omgaan met werkvolgorde (planning, anticiperen, 'klussenbord').

- Meten en wegen

- . voorwerpen sorteren naar kenmerk (gewicht, grootte, kleur, vorm);
- . experimenteren met lijnmaten: afstand, lengte afpassen;
- . experimenteren met vlakmaten: afpassen, opleggen, omtrekken, volmaken, inpassen;
- . experimenteren met vulmaten: volstoppen, meer, minder, overpakken of overgieten;
- . experimenteren met weegmaten (natuurlijke maat, eenvoudige balans, unster, weegschaal);
- . experimenteren met tijdmaten (zie 'oriëntatie in de tijd');

- . bouwresultaten vergelijken.

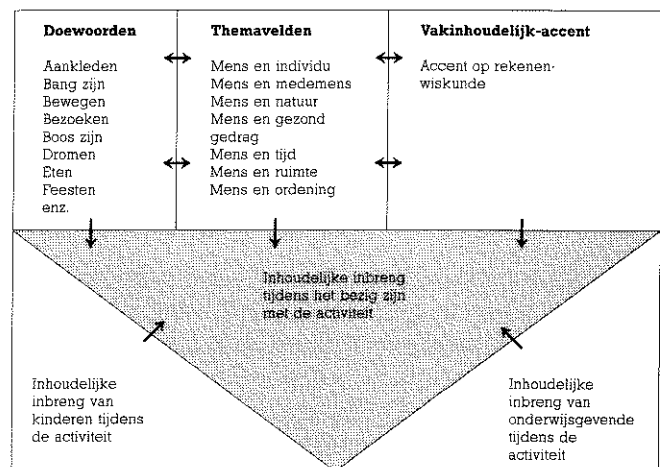
- Ordenen en tellen

- . hoeveelheden schattend vergelijken;
 - . één-éénrelatie uitvoeren;
 - . variëren in paarsgewijs ordenen;
 - . voorwerpen sorteren of indelen in 'klassen' op grond van kleur, vorm, grootte, dikte (kwaliteit of kenmerk);
 - . sorteren of in groepen indelen (classificeren) op grond van kwantiteit (hoeveelheid);
 - . geordend groepje maken op grond van een eigenschap (van groot naar klein) of hoeveelheid (meer en minder takken);
 - . gevarieerd akoestisch tellen (opzeggen telrij) door alleen opzeggen, opzeggen met aanwijzen;
 - . doortellen;
 - . teruggtellen;
 - . ritmisch tellen (serieel tellen, bijvoorbeeld telkens met twee, drie of vier al dan niet via toonhoogte en rijmwoorden in telversjes);
 - . hoeveelheden vaststellen;
 - . koppelen van tellen aan hoeveelheden;
 - . koppelen van tellen aan cijfers en hoeveelheden.
- Eenvoudig bewerken en vergelijken**
- . iets erbij of eraf doen (concreet materiaal en op het niveau van afbeeldingen);
 - . hoeveelheden vergelijken ondanks verschillen in verschijningsvorm: vijf fiches dicht bij elkaar of ver van elkaar, zes grote voorwerpen in aantal vergelijken met zes kleine (conservatie of constantie);
 - . winkeltje spelen (bij elkaar voegen wat twee of drie dingen kosten);
 - . stapeltjes maken bij het opruimen;
 - . dozen met materiaal inpakken;
 - . nabouwen van en aantal blokjes in overeenstemming brengen met een voorbeeld.

Eigen inbreng tijdens de activiteiten

Naast doewoorden, ervaringsgebieden en vakinhoudelijk accent zijn het vooral de concrete activiteiten zelf die de basis vormen voor de inhoud die in de actuele situatie aan de orde komt.

Elke activiteit gaat over een bepaalde context. Het is een gebeurtenis, situatie, verhaal enzovoort. Doorgaans zult u de gegeven beschrijving niet slaafs volgen. Zo zijn ze ook niet bedoeld. De concreetheid van *Idee* mag niet verward worden met geslotenheid. Om te voorkomen dat u steeds met vage alternatieven moet werken hebben we de ideeën heel concreet en soms in detail beschreven. We hopen dat die concreetheid versterkend werkt op de voorbeeldfunctie: zo kan het gaan, maar zo zal het niet steeds gaan en zo hoeft het niet! U kunt de beschrijvingen gebruiken als kapstok, als aanwijzing of als richtlijn/leidraad voor de vormgeving van uw eigen onderwijssituatie. Heel belangrijk is dat u erin slaagt een situatie te creëren, waarin de kinderen in dialoog met u en met elkaar eigen ervaringen inbrengen. Dit vraagt van u diagnostiserend, observerend en dialogisch onderwijzen (zie blz. 39). We hopen en verwachten dat de uitgewerkte activiteiten u daartoe zullen motiveren en steunen. Inhoudelijke invalshoeken in schema:

6 DOORGAANDE LIJN

Idee legt in groep 1/2 een stevig fundament waarop in de leerjaren daarna verdergebouwd kan worden. Vanaf groep 3 garanderen verschillende methodische lijnen voor rekenen-wiskunde een goede aansluiting op de activiteitsuggesties uit *Idee*. *Idee* kan dan ook gezien worden als fundering voor alle realistische reken-wiskundemethoden. Daarnaast bestaat er een specifieke aansluiting op de methode *Pluspunt*. *Idee* en *Pluspunt* vormen een doorgaande lijn voor realistisch reken-wiskundeonderwijs in groep 1 tot en met 8.

Het centrale uitgangspunt van wiskundige activiteiten voor kinderen uit groep 1/2 is het spelende en zelfontdekkende kind. Daarom sluiten de binnen *Idee* gekozen activiteiten zoveel mogelijk aan bij spontane activiteiten van kinderen. Deze kunnen ook door u worden uitgelokt, onder meer door het inbrengen van 'conflicten'. Op die manier worden kinderen voor probleempjes geplaatst die ze kunnen oplossen door te tellen, te meten en begrippe- n uit de rekentaal en ruimtelijke oriëntatie te hanteren. Ze worden uitgedaagd om hun verworven inzichten te toetsen en hun begripsvorming aan te scherpen. Binnen de wiskundige activiteiten wordt gebruik gemaakt van de eigen wiskundige begrippen, die de kinderen verworven hebben in voor- schoolse en schoolse situaties. Deze worden verder uitgebouwd. Door met elkaar te spelen, te praten en te werken vindt interactie plaats binnen het reken-wiskundeonderwijs. De gekozen situaties en werkvormen maken dit mogelijk. Door de wissel- werking tussen de veelal nog onvolkomen reken- begrippen van het kind en de nieuwe ervaringen die het opdoet, ontwikkelt zich het (wiskundige) den- ken. Het realistische reken-wiskundeonderwijs aan kinderen van groep 1/2 maakt dan ook vooral ge- bruik van bekende of inleefbare gebeurtenissen uit het leven van het jonge kind.

Pluspunt gaat er van uit dat kinderen enige concre- te ervaringen hebben opgedaan met reken-wiskun- deactiviteiten rondom:

- tellen: akoestisch tellen, tellen van hoeveelheden en gestructureerd tellen;
- meten: meetactiviteiten met vooral natuurlijke ele- menten;
- ruimtelijke oriëntatie: activiteiten rondom het analy- sieren naar plaats, tijd en richting;
- begrippen uit de rekentaal en ordening.

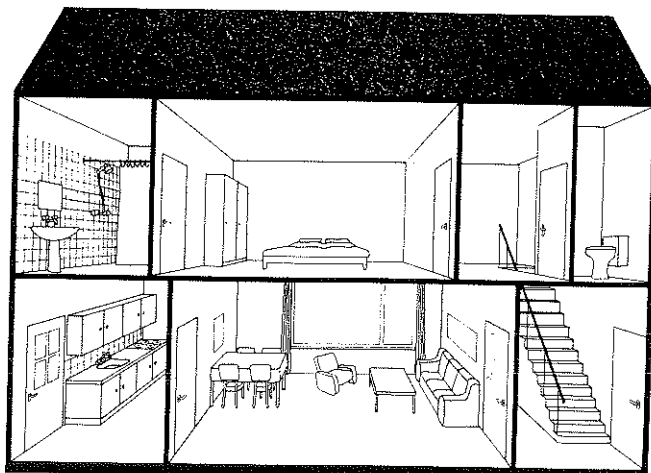
Het bronnenboek *Idee* sluit dan ook goed aan bij de realistische reken-wiskundemethode *Pluspunt*.

Door alle reken-wiskunde-ideeën heen spelen een viertal aspecten (vergelijk hoofdstuk 4 en 5), te we- ten:

- oriëntatie in de ruimte (plaats, tijd, richting);
- meten en wegen;
- tellen;

- rekentaal en ordening (vergelijken, groeperen, classificeren, erbij, eraf enzovoort).

Deze aspecten komen meestal niet geïsoleerd in af- zonderlijke ideeën voor. Wel krijgen ze in bepaalde ideeën meer accent. Het overzicht op de volgende bladzijde geeft u de mogelijkheid om deze accenten zonder veel zoekwerk te ontdekken.

Overzicht Reken-Wiskunde-ideeën

Doewoord	Oriëntatie in de ruimte	Met en wegen	Tellen	Rekentaal en ordening
1 Aankleden	Hoedje van papier Een streepjestrui en een hoed met bolletjes Kleertjes aan, kleertjes uit	De heksenjas	Als de blaadjes vallen	Het kofferje van Pop
2 Bang zijn	Beesten bouwen		De ijsbeertjes Kat en muis	In het hof van de trol
3 Bewegen	Van langzaam naar snel vooruit Gewichtig met evenwicht Standbeeldenspel	Windmeters maken	Kegelspel	Kabouter Trip op pad
4 Bezoeken	De trein rijdt over de rails Wegwijzerspel		Speelgoedbeesten in de school	De straat waar ik woon
5 Boos zijn	En nu word ik boos! Een vierkant ei	De ik-ben-boos-kampioen	De toren van Pisa Het niet-boos-zijn-stokje Eerlijk zullen we alles delen	
6 Dromen	Droomkasteel		Gekke beestjes op het behang Droomslang	Dansende dieren
7 Eten		Groot bij groot en klein bij klein	Naar de fruitmarkt	Soort bij soort Ronde hapjes en een hap met hoekjes
8 Feesten	De berenverjaardag		Met Clara op pad	Feestslingers maken Vrolijk gekleurde clowns
9 Graven	Kijk eens hier... een lange pier!	Bergen en dalen		Een hele zandbak voll Steeds een ander groepje
10 Groeien	Levensloop	De groeiboom Aan de wand Een wit voetje halen Pietje Potlood		Boomplantdag
11 Horen/praten	Geluiden in huis		Ra, ra, ra, wat hoor ik daar? Dansende slangen En de klok slaat vijf	
12 Kijken	Van dichtbij en ver weg Overal steen om ons heen Een aquarium Verborgen beesten		Allemaal beestjes	Raadselplaatjes

Doewoord	Oriëntatie in de ruimte	Metten en wegen	Tellen	Rekentaal en ordening
13 Leren	Twee stapjes vooruit, één stapje achteruit Huisjes bouwen	Mijn recept	Cijfers schrijven Feestcijfers	De grote opruiming
14 Leven/sterven		Hoe langer hoe dikker...	De verjaardagstaart De boom wordt hoe langer hoe voller	Vlieg, ik heb je!
15 Ruiken/proeven	Eten van een touwtje	Mmmm..., limonade!	Smulkettingen	Smaken verschillen Bij elk potje past een plaatje Dat is zuur!
16 Spelen	Tijd van spelen, eten en slapen Kruipertje spelen Spelletjescircuit		Trappetje op en trappetje af	
17 Spetteren	Bruggen bouwen	Een maatje voor iedere plant	Bootje varen	Heerlijk, helder... water!
18 Vliegen	In het web	Hupsakee vliegmachines Oh..., 't valt!	Vlinder, fladder, vliegmachines	
19 Voelen		Eerst meten, dan pas weten!	De cijferfabriek	Zoek een paar bij elkaar Pak me dan, als je kan
20 Werken/maken	Aan de werkbank		Mijn telmachine Wat is het druk vandaag!	Manden vlechten
21 Winkelen	De berenkraam	Wie de schoen past, ...	Kom ik naar de markt gelopen, ... De telsprong Het boodschappenlijstje	Voor een zacht prijsje
22 Wonen	In Holland staat een huis	Deze steen op deze steen	Spelen met huisnummers	Grote stenen, kleine stenen
23 Zoeken	De weg langs hindernissen		Vis, ik heb je! En dat is één...	Op een schoen en een laars
24 Zorgen	Klusjes in de klas	Cadeau versieren	Dag beertje	Hé, dat is mijn das!

7 BESCHRIJVING VAN IDEE

Bronnenboekgedachte

Idee rekenen-wiskunde is een ruim gesorteerd bronnenboek voor activiteiten rondom rekenen-wiskunde in groep 1/2. Er zijn in totaal 112 suggesties in beschreven, waaraan vaak nog een of meerdere varianten zijn toegevoegd. Deze 112 ideeën zijn thematisch geordend in 24 zogeheten doewoorden. Op bladzijde 18 zijn deze doewoorden uitvoerig beschreven.

Idee gaat in de ideeën uit van een vakinhoudelijk accent, namelijk rekenen-wiskunde hoewel een brede wereldoriënterende context het uitgangspunt is.

Oganisatiematrix

De 'Organisatiematrix' is bedoeld als hulpmiddel bij het kiezen uit de ideeën. Het is mogelijk dat u een activiteit zoekt voor een bepaalde werksituatie of voor een bepaalde leeftijdsgroep. De zes verschillende situaties zijn beschreven onder 'Organiseren en differentiëren' (blz. 40). In de organisatiematrix kunt u ook aflezen of een idee seizoengebonden is, of er materiaal bij nodig is en of er een doeblad bij hoort. Alle ideeën zijn in een organisatiematrix geplaatst; de indeling in doewoorden is erin terug te vinden (zie blz. 26 e.v.).

Doebladen

De doebladen zijn om te kopiëren. Ze passen bij een activiteit en geven er een extra dimensie aan. De doebladen zijn niet, zoals traditionele speelwerkbladen, bedoeld als oefenmiddel voor de verstandelijke ontwikkeling. Ze hebben diverse functies:

- als attribuut voor een spel(letje);
- als middel tot visuele ondersteuning van de les-suggestie;
- als voorbeeldblad bij een activiteit;
- als hulpblad waarop de kinderen iets kunnen noteren;
- als mogelijkheid tot creatieve verwerking;
- als middel om de overstap naar het tweedimensionale vlak voor het kind te vergemakkelijken;
- als middel om de wereld van het schrift te ontdekken.

Activiteit

De beschrijvingen van de activiteiten die hierna volgen zijn praktisch en concreet; het verloop van een activiteit is steeds heel precies aangegeven. Mogelijk wekt dit de indruk van: zo moet je het letterlijk doen! Dit zou geen juist beeld zijn. De beschreven activiteit wil niet meer zijn dan een idee voor de leerkracht zelf, een suggestie, een inspiratie om zelf door te gaan op het onderwerp. Daarvoor is een beschrijving op heel concreet niveau nodig, omdat alleen dan de activiteit goed voorstelbaar is.

Vaak eindigt een activiteit met een of meer variaties.

Draaiboek

Het draaiboek vermeldt op beknopte wijze zaken die in de voorbereiding nodig kunnen zijn.

- *Situatie*: door middel van een vignet is aangegeven in welke situatie de activiteit optimaal uitvoerbaar is. We onderscheiden zes verschillende situaties: de kring, de werkles, het hoekenwerk, de spellen, het buitenwerk en activiteiten in de speelzaal (zie bladzijde 40 en 41).

- *Bedoeling*: per idee zijn bedoelingen aangegeven. De codering die erbij staat komt overeen met die van het doelstellingenoverzicht op bladzijde 16 e.v. Om een keuze te maken uit de ideeën kunt u ook vanuit doelstellingen kiezen. Een overzicht van de doelstellingen, gekoppeld aan de inhoud van het idee, is te vinden op bladzijde 31 e.v.

- *Materiaal*: een aanduiding van welk materiaal nodig is bij de activiteiten. Niets hoeft u te beletten om hier variatie aan te brengen of er ander materiaal aan toe te voegen. Mogelijk brengt het doorlezen van de beschrijving u op alternatieve ideeën.

- *Organisatie*: hier wordt aangegeven of er in de organisatie iets bijzonders gedaan moet worden hetzij in de voorbereiding, hetzij tijdens de uitvoering. In de beschrijving van de activiteit zelf zijn waar nodig eveneens aanwijzingen opgenomen voor de organisatie.

- *Jaarkalender*: soms wordt de relatie gelegd met een bepaalde feestdag, een veel voorkomende gebeurtenis of de actualiteit.

- *Leerlijn*: hier is aangegeven voor welke leeftijdsgroep de activiteit door ons gedacht is. Door middel van een of twee zwarte hokjes hebben we dat zichtbaar gemaakt. Als u zelf ervaren heeft dat het idee ook prima uitvoerbaar is met een andere leeftijdsgroep, kunt u zelf het betreffende hokje inkleuren. Tevens geven we onder 'Leerlijn' vaak nog een korte aanduiding van welke doorgaande lijn van belang is: dit lesidee bouwt voort op..., kan gevolgd worden door..., past bij....

- *Observatie/evaluatie*: hier zijn in het kort de punten aangeduid die in het bijzonder aandacht zouden kunnen krijgen bij observatie en evaluatie.

Lengte- en breedtepakket

Idee is een totaalpakket waarin samenhang centraal staat. Alle ideeën, inclusief doebladen, zijn per doewoord geordend opgenomen in twee mappen. Dit is het breedtepakket: u heeft het geheel in zijn totale breedte. Elk doewoord is voorzien van een thema-inleiding.

U heeft nu de ideeën voor rekenen-wiskunde. In het kader van de keuze van een nieuwe reken-wiskundemethode in een doorgaande lijn is dat een logische daad. Nu u start met één (lengte-)pakket kunt u

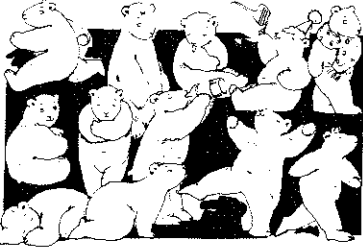
dat altijd uitbreiden tot het totale pakket. Bovendien kunt u met behulp van een 'ombouw'-handleiding de lengtepakketten ordenen naar een breedtepakket. De thema-inleidingen per doewoord zijn in dit ombouwpakket opgenomen.

Paginerings

Het is van belang op te merken dat *Idee* twee soorten paginering kent.

1 Rechtsom: deze paginering is bestemd voor het breedtepakket. Dit pakket is verzameld in activiteitenmap a (doewoord 1 t/m 12) en activiteitenmap b (doewoord 13 t/m 24).

2 Rechtsboven: deze paginering is bestemd voor het lengtepakket. Voor elk vakaccent is er namelijk een afzonderlijk lengtepakket: voor rekenen-wiskunde, voor taal-lezen en voor wereldoriëntatie.

De ijsbeertjes		Bang zijn	
ACTIVITEIT		DRAAIBOEK	
			
Twalf witte ijsbeertjes, die lachten om zichzelf. Eentje is snel weggelopen, toen waren er nog elf. Elf witte ijsbeertjes, de grootste was Etien, die is snel weggelopen, toen waren er nog tien. Tien witte ijsbeertjes, die keken wat verlegen. Eentje is snel weggelopen, toen waren er nog negen. Negen witte ijsbeertjes, die likten aan hun vacht. Eentje is snel weggelopen, toen waren er nog acht. Acht witte ijsbeertjes, die stonden daar te beven. Eentje is er weggelopen, toen waren er nog zeven. Zeven witte ijsbeertjes dronken water uit een fles. Eentje is er weggelopen, toen waren er nog zes. Zes witte ijsbeertjes, die waren koud en stijf. Eentje is snel weggelopen, toen waren er nog vijf. Vijf witte ijsbeertjes hadden veel plezier. Eentje is snel weggelopen, toen waren er nog vier. Vier witte ijsbeertjes, die lagen op hun knie. Eentje is snel weggelopen, toen waren er nog drie. Drie witte ijsbeertjes, die snurkten heel levree. Eentje is er weggelopen, toen waren er nog twee. Twee witte ijsbeertjes, die stonden op één been. Eentje is snel weggelopen, toen was er nog maar één. Eén wit ijsbeertje met een witte krul, is toen ook weggelopen. Toen waren er nog... null! U zit met twalf of minder 'ijsbeertjes' in de kring. U zegt het versje een aantal keren op en de kinderen voeren het uit door te doen alsof ze lachen, verlegen zijn, hun vacht likken, enzovoort. Bij elk couplet gaat één kleuter terug naar zijn/haar stoeltje. Wanneer u elk ijsbeertje een nummer geeft en alle ijsbeertjes in het begin op volgordte en later door elkaar zet, oefenen de kinderen op een speelse manier het gebruik van cijfers.		Situatie Kring Bedoeling Terugkijken, doortellen en serieel tellen (8.3) Cijferkennis (8.5) Materiaal Cijferkaarten 1 tot en met 12; touwtjes. Organisatie Het versje leent zich ervoor om naar eigen keuze te starten bij drie, vier, vijf enzovoort. Zo kunt u de activiteit langzaam opbouwen. Leerlijn ☐ Groep 1. ☒ Groep 2. Observatie/evaluatie Ga eens na bij welke kinderen spontaan terugkijken al lukt.	

Organisatiematrix

Kring	Werkles	Hoekenwerk	Spelles	Buitenwerk	Speelzaal	Groep 1	Groep 2	Jaarkalender	Materiaal	Doebladen	Titel
Aankleden											
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	■	Kleertjes aan, kleertjes uit
■	■	□	□	□	□	□	■	□	■	■	Een streepjestrui en een hoed met bolletjes
□	□	□	■	□	■	■	□	□	■	□	Hoedje van papier
□	■	■	□	□	□	□	■	□	■	□	Het koffertje van Pop
■	□	□	□	□	■	■	■	■	■	□	Als de blaadjes vallen
■	■	□	□	□	□	□	■	□	■	□	De heksenjas
Bang zijn											
■	□	□	■	□	□	■	■	□	■	□	Kat en muis
■	□	□	■	□	□	□	■	□	■	□	De ijsbeertjes
■	■	□	□	□	□	□	■	□	■	■	In het hol van de trol
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	■	Beesten bouwen
Bewegen											
■	□	■	□	□	□	■	■	□	■	■	Kabouter Trip op pad
□	□	□	□	■	■	□	■	□	■	■	Van langzaam naar snel vooruit
□	□	□	□	■	■	■	■	□	■	□	Gewichtig met evenwicht
□	□	□	□	□	■	■	■	□	■	□	Standbeeldenspel
□	□	□	■	□	■	■	■	□	■	■	Kegelspel
□	□	■	□	■	□	□	■	□	■	■	Windmeters maken
Bezoeken											
□	■	□	□	□	□	□	■	□	■	□	De straat waar ik woon
□	■	□	□	□	□	■	■	■	■	□	Speelgoedbeesten in de school
□	■	□	□	□	□	□	■	□	■	■	De trein rijdt over de rails
□	■	□	□	□	■	■	■	□	■	■	Wegwijzerspel
Boos zijn											
■	□	□	□	□	□	■	■	□	□	■	En nu word ik boos!
■	■	□	□	□	□	■	■	■	■	■	Een vierkant ei
□	□	□	■	□	□	□	■	□	■	□	De toren van Pisa
■	□	□	□	□	□	□	■	□	■	□	De ik-ben-boos-kampioen
■	□	□	■	□	□	■	■	□	■	□	Het niet-boos-zijn-stokje
□	■	□	□	□	□	□	■	□	■	□	Eerlijk zullen we alles delen

Kring	Werkles	Hoekenwerk	Spelles	Buitenwerk	Speelzaal	Groep 1	Groep 2	Jaarkalender	Materiaal	Doebladen	Titel
Dromen											
■	■	□	□	□	□	■	■	■	■	■	Gekke beestjes op het behang
■	□	□	□	□	■	■	■	□	■	■	Dansende dieren
□	■	■	□	□	□	■	■	□	■	□	Droomkasteel
□	■	□	□	□	□	■	■	□	■	□	Droomslang
Eten											
■	□	□	□	□	■	■	■	□	■	■	Naar de fruitmarkt
■	□	□	□	□	□	■	■	□	■	■	Groot bij groot en klein bij klein
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	□	Ronde hapjes en een hap met hoekjes
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	□	Soort bij soort
Feesten											
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	■	De berenverjaardag
■	■	□	□	□	□	□	■	□	■	□	Met Clara op pad
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	■	Vrolijk gekleurde clowns
□	■	□	□	□	□	■	■	□	■	□	Feestslingers maken
Graven											
□	□	■	□	■	□	■	■	■	■	□	Bergen en dalen
□	□	□	□	■	□	■	■	■	■	□	Een hele zandbak voll
□	■	□	□	□	■	■	■	□	■	□	Kijk eens hier... een lange pier!
□	□	□	□	■	□	■	■	□	■	□	Steeds een ander groepje
Groeien											
■	■	□	□	□	□	■	■	■	■	□	De groeiboom
■	□	□	□	□	■	■	■	□	■	□	Aan de wand
■	■	□	□	□	□	□	■	□	■	■	Levensloop
■	■	□	□	□	□	■	■	■	■	■	Boomplantdag
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	□	Een wit voetje halen
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	□	Pietje Potlood
Horen/praten											
■	□	□	□	□	□	■	■	□	■	■	Ra, ra, ra, wat hoor ik daar?
■	■	□	□	□	□	■	■	□	■	■	Dansende slangen
■	□	■	□	□	□	□	■	□	■	■	Geluiden in huis
■	□	□	□	□	□	□	■	□	■	□	En de klok slaat vijf

Kring	Werkles	Hoekenwerk	Spelles	Buitenwerk	Speelzaal	Groep 1	Groep 2	Jaarkalender	Materiaal	Doelbladen	Titel
Kijken											
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☐	☒	Van dichtbij en ver weg
☐	☒	☐	☐	☒	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Overall steen om ons heen
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☒	Raadselplaatjes
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☐	Allemaal beestjes
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	Een aquarium
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	Verborgen beesten
Leren											
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	Mijn recept voor taaitaai
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	De grote opruiming
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	Feestcijfers
☐	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	Cijfers schrijven
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	Twee stapjes vooruit, één stapje achteruit
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	Huisjes bouwen
Leven/sterven											
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	Vlieg, ik heb je!
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	De boom wordt hoe langer hoe voller
☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☐	☒	☐	Hoe langer hoe dikker...
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	De verjaardagstaart
Ruiken/proeven											
☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Smaken verschillen
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Bij elk potje past een plaatje
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☐	Smulkettingen
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☐	Eten van een touwtje
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Dát is zuur!
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☐	Mmmm..., limonade!
Spelen											
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Kruipertje spelen
☒	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	Tijd van spelen, eten en slapen
☐	☒	☒	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Trappetje op en trappetje af
☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☐	☒	☒	Spelletjescircuit

Kring	Werkles	Hoekenwerk	Spelles	Buitenwerk	Speelzaal	Groep 1	Groep 2	Jaarkalender	Materiaal	Doelbladen	Titel
Spetteren											
☐	☒	☒	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Bootje varen
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Heerlijk, helder... water!
☒	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	Een maatje voor iedere plant
☐	☒	☐	☐	☒	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Bruggen bouwen
Vliegen											
☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☐	☒	☒	Hupsakee vliegmachien
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Vlinder, fladder, vliegmachien
☒	☐	☒	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Oh..., 't valt!
☐	☒	☒	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☐	In het web
Voelen											
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Zoek een paar bij elkaar
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Pak me dan, als je kan
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	Eerst meten, dan pas weten!
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	De cijferfabriek
Werken/maken											
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☒	Manden vlechten
☒	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Wat is het druk vandaag!
☐	☒	☒	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Aan de werkbank
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	Mijn telmachine
Winkelen											
☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	De berenkraam
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☐	Voor een zacht prijsje
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Kom ik naar de markt gelopen
☐	☐	☐	☒	☐	☒	☒	☒	☐	☒	☐	De telsprong
☒	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	Het boodschappenlijstje
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Wie de schoen past
Wonen											
☐	☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	In Holland staat een huis
☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☐	☒	☐	Spelen met huisnummers
☒	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☐	Deze steen op deze steen
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Grote stenen, kleine stenen

Kring	Werkles	Hoekenwerk	Spelles	Buitenwerk	Speelzaal	Groep 1	Groep 2	Jaarkalender	Materiaal	Doebleden	Titel
Zoeken											
☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	☒	☒	De weg langs hindernissen
☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Op een schoen en een laars
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	Vis, ik heb je!
☒	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	En dat is één...
Zorgen											
☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	Cadeau versieren
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☒	☒	Hé, dat is mijn das!
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐	Klusjes in de klas
☒	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐	Dag beertje

Doelstellingen

Titel en inhoud

Doelstellingen

Aankleden

Kleertjes aan, kleertjes uit

In welke volgorde kleed je je aankleedpop aan?

Werkvolgorde/actievolverde. Positie van eigen lichaam in de ruimte. Voorwerpen sorteren op grond van kwaliteit. Aantal vaststellen.

Een streepjestrui en een hoed met bolletjes

Kleding ontwerpen met bepaalde motieven.

Oplossen van ruimtelijke probleempjes. Voorwerpen sorteren op grond van kwaliteit en kwantiteit. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Tellen. Aantal vaststellen.

Hoedje van papier

Bewegingsspel met van een krant gevouwen hoed.

Kennis en beleving van het eigen lichaam. Positie van het eigen lichaam in de ruimte en van lichaamsdelen onderling. Werkvolgorde/actievolverde.

Het koffertje van Pop

Poppekleertjes in de koffer pakken met een paklijst. Daarna alle koffers (met passen en meten) in de bus zien te krijgen.

Verzamelingen vergelijken zonder tellen. Relateren van cijfers aan hoeveelheden. Experimenteren met vlakmaten. Oplossen van ruimtelijke probleempjes.

Als de blaadjes vallen

De kinderen laten bladeren neer dwarrelen en doen er rekenspelletjes mee.

Experimenteren met vlak- en lijnmaten. Verzamelingen vergelijken zonder tellen. Paarsgewijs ordenen. Aantal vaststellen. Opzeggen telrij met aanwijzen.

De heksenjas

Zelf levensgrote fantasiejassen bedenken en maken.

Kennis en beleving van eigen lichaam. Hanteren van ruimtelijke begrippen. Relaties tussen elementen in het platte vlak. Experimenteren met vlakmaten.

Bang zijn

Kat en muis

Aftelversje: muizen worden door de kat gevangen. De kinderen spelen dit.

Terug tellen. Ontdekken van de telrij.

De ijsbeertjes

Aftelversje: er verdwijnt telkens een ijsbeertje.

Terug tellen. Cijferkennis.

In het hol van de trol

Twee kabouter zijn opgesloten door trollen. Door allerlei (reken-)opdrachten uit te voeren kunnen ze ontsnappen.

Opzeggen van de telrij met aanwijzen. Seriëren op grond van kwaliteit. Rangtelwoorden.

Beesten bouwen

Wilde dieren met blokken bouwen naar een voorbeeld.

Oplossen van ruimtelijke probleempjes. Aantal vaststellen. Sorteren op grond van eigenschap. Relaties tussen elementen in het platte vlak.

Bewegen

Kabouter Trip op pad

Spel over kabouter Trip die zich voortbeweegt met de hulp van dieren.

Groeperen op grond van kwantiteit. Aantallen vaststellen en vergelijken. Eén-éénrelatie. Experimenteren met tijdmeten.

Van langzaam naar snel vooruit

Voorspellen of je je snel of langzaam voortbeweegt als je bepaalde dingen draagt. Daarna in het echt uitproberen.

Ervaringen opdoen met tijdsbeleving. Seriëren op grond van kwaliteit. Experimenteren met tijdmeten. Opzeggen van de telrij met aanwijzen. Resultatief tellen.

Gewichtig met evenwicht

Oefenen als koorddanseres.

Kennis en beleving eigen lichaam via directe ervaring. Evenwicht.

Standbeeldenspel

Als de muziek stopt, blijf je als standbeeld staan en je geeft een beschrijving van je houding.

Kennis en beleving eigen lichaam via directe ervaring en waarneming. Positie van lichaamsdelen onderling. Structureren van houdingen. Ruimtelijke begrippen.

Kegelspel

Kegelen en zelf met behulp van verschillende telstrategieën de score bijhouden.

Hoeveelheden schattend vergelijken. Eén-éénrelatie. Paarsgewijs ordenen. Aantallen vaststellen, structureren en vergelijken.

Windmeters maken

Instrumenten maken om de wind te meten.

Vergelijken van elementen op grond van kwaliteit en kwantiteit.

7 BESCHRIJVING VAN IDEE

Titel en inhoud	Doelstellingen
Bezoeken	
De straat waar ik woon Straten maken van papier tussen denkbeeldige huizen; wegen vergelijken.	Relaties tussen elementen in platte vlak. Sorteren. Vergelijken van hoeveelheden. Eén-éénrelaties.
Speelgoedbeesten in de school Eigen speelgoedbeest beschrijven en ordenen op kenmerken.	Vergelijken van eigenschappen. Sorteren. Rubriceren. Relaties tussen elementen in de ruimte. Hoeveelheden vergelijken. Resultatief tellen.
De trein rijdt over de rails Spoorbaan ontwerpen.	Relaties tussen elementen in het platte vlak. Ruimtelijke begrippen.
Wegwijzerspel Richting en ordenen op kenmerk.	Structureren van de ruimte. Relaties tussen elementen in het platte vlak.

Boos zijn

En nu word ik boos! Bijhouden van 'eigen' boze momenten.	Oorzaak-gevolgrelaties. Logisch rangschikken (tijd).
Een vierkant ei Een bewegingsverhaal vertellen en uitbeelden met veel ruimtelijke opdrachten. Spelen met vormen en vormopdrachten.	Ontdekken van en omgaan met relaties in platte vlak. Structureren van abstracte figuren.
De toren van Pisa Omgaan met winnen en verliezen; een paalkoppenwedstrijd.	Aantal vaststellen. Relateren van cijfers aan hoeveelheden. Doortellen.
De ik-ben-boos-kampioen Ordenen van meer naar minder boos van spelers en getekende zelfportretten.	Sorteren en groeperen naar kwaliteit. Experimenteren met tijdmeter. Groeperen op grond van kwantiteit en volgorde.
Het niet-boos-zijn-stokje Telactiviteiten met een niet-boos-zijn-stokje, waarmee je boosheid wegtovert.	Ontdekken en opzeggen telrij. Anticiperen op gebeurtenissen.
Eerlijk zullen we alles delen Verdelen van knikkers en andere spullen die in een zak zijn gestopt.	Verzamelingen vergelijken. Telrij met aanwijzen. Hoeveelheden structureren (verdelen). Paarsgewijs ordenen.

Dromen

Gekke beestjes op het behang Ontwerpen, ordenen, groeperen en tellen van beestjes op behang.	Hoeveelheden ontdekkend vergelijken. Tellen en structureren van aantallen.
Dansende dieren Bewegingsspel waarbij kinderen plaatjes ordenen, die bij een bepaald dier horen.	Voorwerpen sorteren en groeperen. Ordenen elementen in rubrieken.
Droomkasteel Een kasteel bouwen naar aanleiding van een versje en de resultaten vergelijken.	Ruimtelijke probleempjes (bouwen, construeren), ruimtelijke begrippen. Eigenschappen voorwerpen vergelijken.
Droomslang Droomslangen rijgen en daarna op allerlei punten vergelijken (aantal, vorm, reeks, kleur).	Tellen. Eigenschappen voorwerpen vergelijken. Groeperen naar kwaliteit, kwantiteit en volgorde.

Titel en inhoud	Doelstellingen
Eten	
Naar de fruitmarkt Een koopspel waarbij ruimte, hoeveelheid en ordening aandacht krijgen.	Ontdekken van en omgaan met relaties in de ruimte. Tellen. Aantallen in grafiek.
Groot bij groot en klein bij klein Ordenen van eetgerei en oefenen van tafel dekken en werken met een tabel.	Sorteren naar kwaliteit en kwantiteit. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken.
Ronde hapjes en een hap met hoekjes Etenswaren namaken van klei en ordenen naar vorm en onderlinge grootte.	Rubriceren. Seriëren. Aantal vaststellen.
Soort bij soort Levensmiddelen op verschillende manieren ordenen (groeperen).	Rubriceren.
Feesten	
De berenverjaardag Met de kinderen een berenverjaardag voorbereiden en vieren. Aandacht voor versiering, cadeau en feesthapjes.	Leren anticiperen (vooruitlopen) op gebeurtenissen. Logisch rangschikken in de tijd. Hanteren van rangtelwoorden. Verwoorden en meten van de tijd.
Met Clara op pad Een kip verlaat haar hok, trekt met vriendjes de wereld in, maar komt tenslotte met hangende pootjes terug.	Leren ontdekken van en omgaan met relaties tussen zichzelf en andere dingen in de ruimte. Hanteren van ruimtelijke begrippen. Rangtelwoorden.
Vrolijk gekleurde clowns Bedenken van kleurcombinaties voor kledingstukken om clowns uit elkaar te kunnen houden.	Elementen sorteren op grond van kenmerk/kwantiteit. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken (combinaties met kleuren ontdekken).
Feestslingers maken Feestslingers ontwerpen, maken en onderling vergelijken (verwoorden).	Groeperen op grond van kwaliteit.
Graven	
Bergen en dalen In de zandbak bergen maken. Spelenderwijs de hoogte meten.	Hanteren van ruimtelijke begrippen. Relaties tussen elementen in het platte vlak. Lijnmaten.
Een hele zandbak voll Zandtaartjes bakken met verschillende vormen.	Relaties tussen zichzelf en elementen in de ruimte. Structureren van abstracte figuren. Oplossen van ruimtelijke probleempjes. Sorteren en groeperen op grond van een kwaliteit.
Kijk eens hier... een lange pier! Bewegingsliedje waarbij de kinderen wormen zijn.	Hanteren van ruimtelijke begrippen. Lijnmaten. Eigenschappen van voorwerpen vergelijken. Groeperen tot groep of serie op grond van kwaliteit en kwantiteit.
Steeds een ander groepje De buitenspeelmaterialen, met name de zandbakspullen, opruimen en sorteren.	Eigenschappen van voorwerpen vergelijken. Sorteren op grond van kwaliteit.

Titel en inhoud	Doelstellingen
Groeien	
De groeiboom Volgens de lengte van elke kleuter een blad aan een boom hangen.	Sorteren en vergelijken op grond van een eigenschap. Experimenteren met lijnmaten.
Aan de wand Met papierstroken eigen lengte in beeld brengen. Ordenen van groot naar klein.	Experimenteren/ervaringen opdoen met lijnmaten. Groepjes vormen op grond van een kenmerk, kwantiteit en volgorde.
Levensloop Gezelschapsspelletjes en een gesprek over logisch opeenvolgende (groei)processen.	Logisch rangschikken in de tijd. Oorzaak-gevolgrelaties.
Boomplantdag Een park met bomen maken die passen in het fantasieland.	Elementen sorteren op grond van een kenmerk/kwantiteit. Eigenschappen ontdekken en vergelijken (combineren).
Een wit voetje halen Voetafdrukken maken en vergelijken. Spelen met natuurlijke lijnen en vlaktemaat.	Experimenteren met lijnmaat. Paarsgewijs en naar kenmerk ordenen. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken.
Pietje Potlood Grote en kleine wezens vergelijken. Jezelf vergelijken met dingen om je heen.	Experimenteren met lijnmaten. Natuurlijke maten. Sorterend en ontdekkend vergelijken van elementen op grond van een te meten eigenschap. Vergelijken van aantallen.

Horen/praten

Ra, ra, ra, wat hoor ik daar? Plaatjes sorteren van geluiden die je kunt maken en deze plaatjes in een tabel leggen. Hoe vaak hoor je een bepaald geluid?	Sorteren naar kwaliteit. Aantal vaststellen.
Dansende slangen Met behulp van rijgtabel en rijgpatroonkaart slangen rijgen. De slangen vergelijken.	Groeperen naar kwaliteit en kwantiteit. Aantal vaststellen. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken.
Geluiden in huis Tien geluiden beluisteren. Aangeven waar en waarom een bepaald geluid in huis voorkomt.	Omgaan met relaties tussen zichzelf en elementen in de ruimte. Ruimtelijke begrippen.
En de klok slaat vijf Op een bekken slaan naar het aantal geworpen ogen op dobbelsteen en de klok evenveel plaatsen (uren) verder zetten.	Aantal vaststellen. Cijfersymbolen. Manieren van tijdmeting. Tijdsduur verwoorden en meten.

Kijken

Van dichtbij en ver weg Experimenteren met het vergelijken van point of view in de werkelijkheid en via plaatjes.	Ontdekken van/omgaan met relaties tussen zichzelf en elementen in de ruimte. Sorteren op grond van kwantitatief kenmerk.
Overal steen om ons heen Plekjes zoeken met 'steenvormen'. Experimenteren met vormen, 'ontwerpen' van vloeren.	Hanteren van ruimtelijke begrippen. Ordenen op grond van kenmerk. Structureren van abstracte figuren. Structureren van ruimtelijke situaties in platte vlak.
Raadselplaatjes Plaatjes raden en ontdekken.	Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken.
Allemaal beestjes Vijver maken en tel-experimentjes doen met zelfgemaakte waterbeestjes.	Omgaan met en oplossen van ruimtelijke probleempjes. Hoeveelheden experimenterend en schattend vergelijken.
Een aquarium Kartonnen vissen van verschillende vorm, kleur en grootte in een 'aquarium' (kijkdoos) vergelijken (points of view).	Ontdekken van en omgaan met relaties tussen elementen in de ruimte. Hanteren van ruimtelijke begrippen. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Aantal vaststellen.
Verborgen beesten Dieren ontdekken, kleuren, tellen in een afbeelding. Zelf ontwerpen.	Oplossen van ruimtelijke probleempjes. Aantal vaststellen.

Titel en inhoud	Doelstellingen
Leren	
Mijn recept voor taaitaai Taaitaai bakken met alle ingrediënten in de juiste hoeveelheid.	Experimenteren, ervaring opdoen met weeg- en vulmaten. Aantal vaststellen.
De grote opruiming Boeken in de boekenhoek sorteren.	Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Sorteren op grond van kwaliteit en kenmerk. Rubriceren.
Feestcijfers Welke cijfers staan op de feestballons?	Benoemen van cijfersymbolen.
Cijfers schrijven Op verschillende manieren cijfers schrijven.	Schrijven van cijfers.
Twee stapjes vooruit, één stapje achteruit Met dobbelsteen gooien en plaatsjes voor- of achteruit gaan langs een telrij van cijferkaarten.	Doortellen en terugtellen.
Huisjes bouwen Met blokken kabouterhuisjes nabouwen van een voorbeeld op papier.	Oplossen van ruimtelijke probleempjes. Relaties tussen elementen in het platte vlak. Structureren van ruimtelijke situaties in het platte vlak. Vormen van een logische groep. Aantallen vaststellen en vergelijken.
Leven/sterven	
Vlieg, ik heb je! Op een speelbord strijden 'spinnen' en 'vliegen' om het web.	Structureren van ruimtelijke situaties in het platte vlak. Eigenschappen vergelijken, aantallen vaststellen.
De boom wordt hoe langer hoe voller Bladeren van een boom vol dobbelen.	Ordenen: tellen. Aantal vaststellen. Hoeveelheden structureren.
Hoe langer hoe dikker... Bewegingsspel waarbij groepjes kinderen 'dikke' en 'dunne' bomen vormen. Met linten en krijtcirkels wordt dik met dun vergeleken.	Ontdekken van en omgaan met relaties tussen elementen in de ruimte. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Experimenteren met lijnmaten.
De verjaardagstaart Gevarieerde telactiviteiten met een zelfgemaakte gipstaart.	Opzeggen telrij met aanwijzen, terugtellen, doortellen, serieel tellen. Aantal vaststellen.
Ruiken/proeven	
Smaken verschillen Van drie dingen aangeven wat het lekkerst ruikt.	Groeperen op grond van kwaliteit. Ordenen op grond van kenmerk.
Bij elk potje past een plaatje Bij een aantal ruikpotjes passende afbeeldingen leggen (sorteren).	Sorteren en groeperen op grond van kwaliteit. Ordenen op grond van kenmerk.
Smulkettingen Via dobbelen ketting rijgen van eetbare spullen.	Opzeggen telrij. Doortellen. Aantal vaststellen. Hoeveelheden structureren.
Eten van een touwtje Volgens patroon lekkernijen aan kettingen rijgen en die aan een koord hangen. Zoekopdrachten uitvoeren op basis van reuk, tast en aanwijzingen van anderen.	Groeperen, seriëren naar kwaliteit en kwantiteit. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Ruimtelijke begrippen. Tellen, aantal vaststellen en structureren van hoeveelheden.
Dát is zuur! Proefspelletjes en sorteeractiviteiten met zoute, zoete en zure etenswaren.	Voorwerpen sorteren en groeperen op grond van kwaliteit. Ordenen, rubriceren.
Mmmm..., limonade! Experimenteren met het toevoegen en 'afmeten' van limonadesiroop in water.	Experimenteren met vulmaten. Sorteren op grond van kwalitatief kenmerk.

7 BESCHRIJVING VAN IDEE

Titel en inhoud	Doelstellingen
Spelen	
Kruipertje spelen Spel rond ruimtelijke begrippen. Handen verplaatsen op de grond.	Ruimtelijke begrippen in de concrete ruimte en in het platte vlak. Relaties tussen zichzelf en elementen in de ruimte. Tellen.
Tijd van spelen, eten en slapen Hoeveel tijd per dag besteed je aan spelen, eten en slapen? Een dag-tijdbalk maken.	Ontdekkingen en ervaringen opdoen ten aanzien van dagelijkse tijdsbeleving/-besef. Verwoorden en meten van de tijd. Actievolgorde en vergelijken van tijdsintervallen.
Trappetje op en trappetje af Trap nabouwen met blokken. Spel waarbij kaartjes gedraaid moeten worden en pionnen overeenkomstig de kaartjes op de trap geplaatst worden.	Omgaan met en oplossen van ruimtelijke probleempjes. Ruimtelijke begrippen. Vormen van reeksen. Terugtellen, doortellen en serieel tellen. Rangtelwoorden. Cijferkennis.
Spelletjescircuit In groepjes zelfstandig spelletjes doen. De volgorde kies je samen. Ook de puntentelling hou je zelf bij.	Positie van eigen lichaam in de ruimte en lichaamsdelen onderling. Relaties tussen zichzelf en elementen in de ruimte. Hoeveelheden kunnen vaststellen/resultatief tellen. Vergelijken en structureren van aantallen.
Spetteren	
Bootje varen Papieren bootjes in de watertafel vullen met knikkers tot ze bijna zinken.	Oplossen ruimtelijke probleempjes. Ruimtelijke situaties structureren in platte vlak. Groeperen naar kwaliteit en kwantiteit. Telrij. Aantal.
Heerlijk, helder... water! Plaatjes over water rubriceren en bespreken hoeveel water je nodig hebt.	Ordenen in rubrieken. Hoeveelheden experimenterend en schattend vergelijken. Ervaringen met vulmaten.
Een maatje voor iedere plant Verschillende planten van bijpassende 'maatbekers' voorzien.	Experimenteren met vulmaten. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Groeperen naar kwantiteit.
Bruggen bouwen Bruggen bouwen over 'grillige' wateren: in zandbak, op speelplaats, vloer of papier.	Ontdekken van en omgaan met relaties tussen elementen in de ruimte. Routes. Structureren in platte vlak.
Vliegen	
Hupsakee vliegmachien Kijken hoever een zelfgemaakt vliegtuigje kan vliegen.	Structureren van ruimtelijke situaties in het platte vlak. Experimenteren/ervaringen opdoen met lijnmaten. Sorteren/groeperen op grond van kwaliteit en kwantiteit. Aantal vaststellen.
Vlinder, fladder, vliegmachien Papieren vlinders opgooien en nagaan hoe ze terecht komen: met de rug- of de buikzijde naar boven.	Verzamelingen vergelijken zonder te tellen. Rubriceren. Aantal vaststellen. Vergelijken en structureren van aantallen.
Oh..., 't valt! Proefjes doen met de valsnelheid van verschillende voorwerpen.	Experimenteren/ervaringen opdoen met weegmaten. Sorteren op grond van kwantiteit. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken.
In het web Met papierstroken een spinnweb maken.	Structureren van ruimtelijke situaties in het platte vlak. Experimenteren/ervaringen opdoen met lijnmaten. Sorteren en groeperen op grond van kwaliteit en kwantiteit. Seriëren.

Titel en inhoud	Doelstellingen
Voelen	
Zoek een paar bij elkaar Paren schoenen bij elkaar zoeken. Uitbreiding met andere voorwerpen die bij elkaar horen.	Voorwerpen sorteren op grond van een kwaliteit.
Pak me dan, als je kan Vormen van voorwerpen betasten in een voelzak.	Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Groepjes vormen op grond van een kenmerk. Objecten rubriceren.
Eerst meten, dan pas weten! Twee tassen: welke voelt zwaarder? Ontdekkend omgaan met wegen.	Experimenteren met natuurlijke en standaard weegmaten.
De cijferfabriek Cijfers uitprikken en daarmee sorteerspelletjes doen.	Herkennen en benoemen van cijfers. Cijfers relateren aan hoeveelheden. Terugtellen, doortellen, serieel tellen.
Werken/maken	
Manden vlechten Oude ambachten: mandjes vlechten die in en op elkaar passen.	Oplossen van ruimtelijke probleempjes. Werkvolgorde/actievolverg. Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Groeperen op grond van kwaliteit en kwantiteit. Tellen.
Wat is het druk vandaag! Hoeveel vrachtwagens rijden er door de straat?	Doortellen. Vergelijken van aantallen. Vaststellen van hoeveelheden los van verschijningsvorm.
Aan de werkbank Eerst de schroeven en moeren en het gereedschap uitzoeken en dan van tempexstroken iets construeren.	Oplossen van ruimtelijke probleempjes. Ordenen, correspondentie. Voorwerpen sorteren op grond van kwaliteit. Opzeggen van de telrij. Aantal vaststellen.
Mijn telmachine Zelf rekenmachines maken.	Ontdekken en opzeggen van de telrij. Terugtellen, doortellen en serieel tellen. Aantal vaststellen. Cijferkennis.
Winkelen	
De berenkraam Speelgoedberen vergelijken op kenmerken. De beren in een reeks plaatsen.	Sorteren op grond van kwalitatieve en kwantitatieve kenmerken. Seriëren. Ruimtelijke begrippen. Relaties tussen elementen in ruimte.
Voor een zacht prijsje Winkelspel. Artikelen krijgen een symbolische waarde en kunnen gekocht worden.	Relateren van cijfers aan hoeveelheden. Groeperen op grond van kwantitatief kenmerk. Aantallen vergelijken en structureren.
Kom ik naar de markt gelopen Koopspel op de markt.	Vormen van een groep op grond van kwantitatief kenmerk. Vergelijken en structureren van aantallen. Hoeveelheden structureren.
De telsprong Het assortiment van een 'blokkenwinkel' uitstallen, waarbij de blokken geteld worden.	Ontdekken en opzeggen van de telrij. Cijfersymbolen.
Het boodschappenlijstje Winkelspel. Artikelen in afgesproken hoeveelheden kopen bij de bakker.	Ontdekken en opzeggen van de telrij. Cijfersymbolen. Seriëren.
Wie de schoen past Elkaars schoenen passen en de maten vergelijken.	Sorteren en vergelijken van elementen op grond van een te meten kwalitatieve eigenschap.

7 BESCHRIJVING VAN IDEE

Titel en inhoud	Doelstellingen
Wonen	
In Holland staat een huis Een zelfgeknutseld huis op karton zetten aan de hand van opdrachten.	Ruimtelijke begrippen. Relaties tussen elementen in de ruimte. Ruimtelijke probleempjes.
Spelen met huisnummers Gooien met dobbelstenen en huisnummers zoeken passend bij aantal 'ogen'.	Aantal. Cijferkennis. Benoemen van cijfers. Relateren van cijfers aan hoeveelheden.
Deze steen op deze steen Muurtjes en torens maken van blokken en 'stenen' van karton in halfsteensverband.	Ruimtelijke probleempjes. Ruimtelijke situaties in platte vlak. Vlakmaten. Volgordegroepering. Aantal.
Grote stenen, kleine stenen Grind door verschillende soorten gaas zeven en verschillende (dieren) in hokjes passen.	Eigenschappen van voorwerpen. Groeperen op grond van een kwaliteit.

Zoeken

De weg langs hindernissen Aan de hand van pictogrammen op een routekaart een 'hindernissenbaan' uitvoeren.	Ontdekken van en omgaan met relaties tussen zichzelf en elementen in de ruimte. Routes. Oplossen van ruimtelijke probleempjes.
Op een schoen en een laars Op de tast en aan de hand van een doebladkaartje schoen bij schoen zoeken en kenmerken en functie ervan verwoorden.	Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Paarsgewijs ordenen. Sorteren en groeperen.
Vis, ik heb je! Cijfers en hoeveelheden al hengelend geordend bij elkaar brengen.	Tellen. Aantal vaststellen. Cijfersymbolen. Relateren van cijfers aan hoeveelheden.
En dat is één... Vanuit een mand met spullen met een ring en een dobbelsteen tel- en orderingsactiviteiten doen.	Aantal vaststellen. Tellen.

Zorgen

Cadeau versieren Borduurkaartjes maken om als geschenk te geven.	Relaties tussen elementen in het platte vlak. Vlakmaten. Aantallen vaststellen.
Hé, dat is mijn das De jassen en mutsen van kabouters op de juiste plaats aan de kapstok hangen.	Eigenschappen van voorwerpen ontdekken en vergelijken. Seriëren op grond van een kwalitatief kenmerk.
Klusjes in de klas Bijhouden van taken.	Tijdsbeleving: de dagen van de week.
Dag beertje Hoeveel knuffelbeesten heb je thuis om voor te zorgen?	Aantal vaststellen. Relateren van cijfers aan hoeveelheden. Vaststellen van hoeveelheden los van hun verschijningsvorm.

Een van de belangrijkste factoren voor ontwikkelingsgericht werken bent u, de leerkracht. *Idee* kan u concrete steun bieden, maar pas in de uitvoering van de ideeën komt de kwaliteit tot haar recht. Het is goed om even stil te staan bij een aantal eisen en voorwaarden die voor het werken met jonge kinderen heel belangrijk zijn. We noemen

- hart hebben voor kinderen;
- dialogisch onderwijzen;
- diagnostiserend onderwijzen;
- organiseren van zelfstandig werken/differentiëren;
- een klasseruimte inrichten als een uitlokkende leeromgeving;
- observeren, evalueren en plannen;

Hart hebben voor kinderen

Idee onderschrijft het fundamentele belang van een juiste basishouding in het werken met (jonge) kinderen. Deze basishouding kenmerkt zich onder meer door:

- openheid en vriendelijkheid naar kinderen;
- flexibel en creatief kunnen omgaan met de aanbieder van activiteiten;
- het uitstralen van een zekere warmte waardoor kinderen zich aangetrokken voelen, uit hun schulp durven kruipen en met grotere intensiteit en betrokkenheid meedoen in gesprek, werk en spel;
- oog hebben voor wat kinderen doen, beleven, ervaren en (willen) kunnen.

Het gaat om een basishouding die een 'ervaringsgerichte' dialoog met kleuters mogelijk maakt. Dat vraagt niet alleen om het 'aftasten' van de 'ervaringsstroom' bij kinderen, maar ook bij uzelf. Wanneer u zich positief en prettig voelt, met een zekere blijheid de groep tegemoet treedt en aan zo'n houding ook regelmatig werkt, dan zult u steeds meer open kunnen staan voor wat er in kinderen omgaat. Dan wordt onderwijzen ervaringsgericht. *Idee* probeert met de kindgerichte beschrijvingen en de observatiesuggesties te stimuleren dat u zich inleeft in kinderen. Dit wordt door onderwerpen als 'dromen', 'feesten', 'spelen' en 'leven' nog eens versterkt.

Dialogisch onderwijzen

Deze grondhouding is in feite de basis voor een manier van onderwijzen waarbij u probeert 'tweesporig' te functioneren; dat wil zeggen dat u het denken en beleven van kinderen enerzijds en de bedoeling en inhoud van het onderwijsaanbod anderzijds bij elkaar probeert te brengen. U vraagt zich daarbij steeds af wat er in de kinderen omgaat. Wat ze van een onderwerp of situatie denken, begrijpen of beleven en of de 'bemoeienis', het 'tussenbeide komen' van u wel gepast en afgestemd is.

Diagnostiserend onderwijzen

Met diagnostiserend onderwijzen sluiten we aan op dialogisch onderwijzen. In de dialoog is reeds vast te stellen hoe in bepaalde situaties een leer- of denkproces verloopt. Met diagnostiserend onderwijzen bedoelen we een manier van werken, waarbij u vooral gericht bent op afstemming van de ontwikkelingsbehoeften van de kinderen en het omgaan met het onderwijsaanbod. Twee zaken zijn hierbij van belang.

Ten eerste vraagt u zich af hoe kinderen in bepaalde speel-werksituaties blijf geven van het kunnen omgaan met een bepaald handelingsrepertoire. Anders gezegd: het gaat niet primair om wat kinderen kunnen, maar vooral om *hoe* ze iets kunnen. U ziet bijvoorbeeld een kleuter bouwen. U ontdekt dat het kind al behoorlijk kan stapelen, maar dat het nog nauwelijks te werk gaat volgens een plan (strategisch handelen) en kennelijk geen duidelijk beeld heeft van wat het wil bouwen. Ook ontdekt u dat het kind nog weinig oog heeft voor regelmaat en symmetrie. Op grond van wat u ontdekt wacht u geschikte momenten af om met dit kind 'in dialoog' te treden, waarbij u het bijvoorbeeld aanmoedigt tot nog hoger stapelen of wijst op een patroon in het gemaakte muurtje enzovoort. De kunst van diagnostiserend onderwijzen is vooral het handelingsgericht kunnen observeren. Dat wil zeggen: tijdens het werken, spelen en praten van kinderen in staat zijn om 'manieren van doen' (handelingen) te ontdekken, die richtlijnen of vingerwijzingen geven omtrent ontwikkelingsniveau, mogelijke hiaten (vroegtijdige signalering) en ontwikkelingsbehoeften. Uitgaande van die bevindingen kunt u dan het onderwijsaanbod afstemmen.

In de tweede plaats is steeds opnieuw de vraag nodig of de afstemming op de leerbehoeften met een open (indirect) of meer gesloten (gericht) aanbod de beste is. We gaan uit van het belang voor jonge kinderen van veel open leersituaties. Deze worden niet of onvoldoende bereikt wanneer u de ideeën onvoorbereid en slaafs volgt. Het lukt wel als u op grond van observatie van hoe kinderen iets doen ideeën op u in laat werken en zodanig voorbereidt, dat tijdens het werken met de kinderen een eigen inbreng van hen gewaarborgd is. Wij zijn warme voorstanders van een creatieve en open hantering van de ideeën.

Diagnostiserend werken vraagt dus dat u

- in de voorbereiding zicht heeft op
 - . hetgeen voor uw groep relevant is (niet het vele is goed, maar het goede is veel);
 - . voorkeuren en behoeften van de kinderen;
 - . hoe zelfstandig werken in uw groep georganiseerd kan worden.
- tijdens het werken
 - . het onderwerp of de inhoud aan kunt passen aan de situatie van een groepje of een individueel kind;

- . variaties kunt aanbrengen in het vrij experimenteren, gericht uitlokken, structureren en sturen;
- . gegevens verzamelt met het oog op een volgend aanbod.
- na een activiteit (werkles, werkje naar keuze, hoekenwerk) of werkdag
- . het opruimen en op orde brengen van de klasruimte hanteert als waardevolle observatiemomenten;
- . vooral registreert en vastlegt wat waardevol is voor het vervolgaanbod (zie 'Observeren, evalueren en plannen');
- . nadenkt over en reflecteert op uw eigen aandeel in de realisatie van de activiteiten met als doel in de vervolgaanpak te groeien (zie 'Dagplan', blz. 47).

De schematische tekening op bladzijde 42 heeft de bedoeling het diagnostiserend, dialogisch, ervarings- en ontwikkelingsgericht werken enigszins voorstelbaar te maken.

Organiseren en differentiëren

Door concreet te zijn in de activiteitenbeschrijvingen en beknopt en helder in de draaiboeken, proberen we te voorkomen dat er problemen ontstaan met het organiseren van de ideeën. Een aantal aspecten vergt enige toelichting.

Situaties als organisatievorm

Idee gaat uit van zes verschillende situaties waarin de activiteiten kunnen plaatsvinden. De situatie waar het om gaat, is telkens aangegeven in het draaiboek; meestal is er sprake van twee situaties bij een idee.

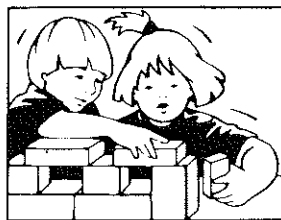
De kring: de hele groep bijeen in een cirkelvormige opstelling. Er wordt samen iets gedaan, bekeken, beluisterd of besproken. De kringvorm maakt het goed mogelijk om de kinderen op elkaar te betrekken. De activiteit die gedaan wordt, is meestal verbaal van aard. De kring is ook bij uitstek een situatie waarin liedjes worden gezongen en versjes geleerd, waarin wordt voorgelezen en verteld en waarin prentenboeken aan bod komen. We onderscheiden diverse typen kringgesprekken.

- . De ervaringskring: kinderen mogen vertellen wat ze willen, wat hun op het hart ligt. De thematiek is volledig vrij.
- . De themakring: het onderwerp staat vast, de kinderen bepalen de verdere inhoud en het verloop.

Een punt van attentie voor u is te zorgen dat de kinderen bij het onderwerp blijven. U stimuleert de kinderen om met hun eigen ervaringen te komen. Het gesprek wordt afgesloten met een samenvattende conclusie.

. De leerkring: het onderwerp staat vast, maar ook het einddoel van het gesprek, namelijk dat de kinderen kennis opdoen van en inzicht krijgen in het thema. U bepaalt als leerkracht sterk het gesprek door dat stap voor stap op te bouwen. Vooral denkvragen komen aan bod.

. De verslagkring: de kinderen vertellen elkaar hun ervaringen en bevindingen met betrekking tot een activiteit die zij net op school gedaan hebben. U helpt eventueel met de voorbereiding. Tijdens het gesprek bent u wat meer op de achtergrond.

De werkles: kinderen zijn bezig met opdrachten die voortvloeien uit een gezamenlijke instructie. Dit bezig zijn gebeurt individueel of in kleine groepjes in tegenstelling tot het klassikaal werken. Er kunnen verschillende activiteiten tegelijkertijd gedaan worden.

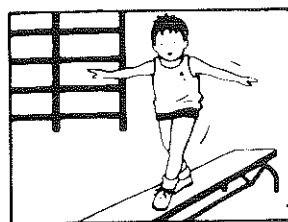
Hoekenwerk: dit is een verbijzondering van de werkles. De hoeken duiden op plekken in het lokaal waar zoveel mogelijk materialen rond een bepaald leergebied zijn neergezet, zodat de kinderen er zelfstandig en in kleine groepjes aan de slag kunnen. De hoeken zijn meestal permanent ingericht. Veel voorkomend zijn de bouwhoek, de poppenhoek, de lees-/schrijfhoek en de boekenhoek, maar er zijn ook tal van andere vormen mogelijk, zoals de luisterhoek, de ontdekhoek en de 'natte' hoek. We hanteren de term 'hoekenwerk', omdat die, als verworvenheid van het voormalige kleuteronderwijs, weer sterk in opmars is in het basisonderwijs.

De spelles: de speel-leersituatie waarin dramatische of muzikale werkvormen centraal staan. Het gaat om dramatiseren, rollenspel, improviseren, tableau vivant, muziek, poppenkast, schimmenspel en dans- en bewegingsspel. Deze activiteiten kunnen gedaan worden in een kringopstelling, maar we willen ze toch duidelijk onderscheiden van de activiteiten die onder de 'Kring' beschreven zijn.

Buitenwerk: een activiteit die buiten het eigen lokaal plaatsvindt. Dit kan zijn in de gang, elders in de school, op de speelplaats enzovoort.

De speelzaal: de speelzaal is de plaats van handeling. Dramatische spelvormen, bewegingsspel, kringspelletjes, maar ook andere activiteiten voor rekenen, taal of wereldoriëntatie waar veel ruimte voor nodig is, vinden in de speelzaal plaats. De speelzaal is met name in het draaiboek genoemd, zodat bij de planning rekening kan worden gehouden met de beschikbaarheid ervan.

Differentiëren en zelfstandig werken

Gedifferentieerd werken is een organisatievorm die voortkomt uit de traditie van het kleuteronderwijs. Er wordt daarin sterk rekening gehouden met verschillen die er tussen kinderen bestaan. Voor het werken met *Idee* betekent differentiëren dat u

- niet altijd alle kinderen aan een activiteit laat meedoen;
- binnen een activiteit niet van alle kinderen hetzelfde verwacht, maar dat u rekening houdt met leeftijd en ontwikkelingsniveau, eigen interesses of emotionele moeilijkheden van een kind;
- uit het grote aanbod van ideeën juist die ideeën kiest die op een bepaald moment goed aansluiten

bij de groep of bij een deel van de groep. En dat u binnen een activiteit rekening houdt met verschillen: niet alle kinderen hoeven hetzelfde te doen, het taalgebruik in (kring)gesprekken wordt afgestemd op het kind tot wie u zich richt en in de verwerking volgt ieder kind de eigen creatieve en emotionele mogelijkheden;

- waar nodig ingrijpt in de bezigheid van kinderen.

De discussie over de mate waarin u moet ingrijpen in de activiteiten van de kinderen is niet nieuw. Mag je sturend optreden of moet je vanaf de zijlijn toekijken naar wat de kinderen doen? Wij zijn van mening dat u mag en moet ingrijpen; het is een aspect van uw professionaliteit om invloed uit te oefenen op kinderen. Heel belangrijk hierbij is dat u voorzichtig en terughoudend bent. Dat u kinderen nooit stoort in waar ze intens mee bezig zijn en hen niet afleidt naar wat op dat moment hun belangstelling niet heeft. Wel ontwikkelingsbevorderend is iets toevoegen aan de activiteit, waarmee u de kwaliteit van de ervaringen die de kinderen opdoen verhoogt. Bijvoorbeeld door ideeën te leveren, kinderen op een ander gedachtenspoor te brengen, informatie te geven, kinderen te helpen nadenken en met nieuwe materialen te komen.

Het realiseren van gedifferentieerd werken is verder nog aan twee voorwaarden gebonden.

1 Het werken in kleine groepjes moet mogelijk zijn. Houd hier rekening mee bij de groepering van de tafeltjes. Ook het werken in hoeken is hiervoor een goede mogelijkheid. Speciaal voor taal-lezen kan de kring een vorm zijn waarbinnen taalactiviteiten plaatsvinden: omdat juist in de grote kring de minder taalvaardige kinderen zo gemakkelijk overheerst worden en daardoor minder aan bod (kunnen) komen, is de kleine (taal)kring zeer geschikt om regelmatig gesprekken en vertellingen te houden.

2 De kinderen moeten in zekere mate zelfstandig kunnen werken. De vaardigheden die bij het zelfstandig werken nodig zijn kunt u langzaam opbouwen: kinderen moeten leren dat ze op bepaalde momenten (ze moeten dan wel weten van wanneer tot wanneer) geen beroep op u kunnen doen; ze moeten met materiaal kunnen omgaan; ze moeten leren om zelf (of in een groepje) probleempjes op te lossen. Bovendien is het nodig om samen met hen een aantal gedragsregels af te spreken, bijvoorbeeld over praten of stil werken, over opstaan of rondlopen, over materiaal pakken en opruimen, over wat ze mogen doen als ze klaar zijn. Er bestaan cursussen over zelfstandig werken. We verwijzen u hiervoor graag naar uw onderwijsbegeleidingsdienst.

Diagnostiserend, dialogisch, ervarings- en ontwikkelingsgericht werken

Voorbereiden plannen

Ken ik mijn kinderen?
(Wat leeft er bij hen en hoe
raken ze echt betrokken?)

Individueel plan
met extra begeleiding
opzetten.

Hoe zet ik een dag/
weekplan op? Ook evaluatie
op langere termijn?

Welke ervaringen hebben de
kinderen met dit onderwerp?

Wat doe ik met de
observatiegegevens
van gisteren?

Hoe geef ik extra aandacht
als dat nodig of gewenst is?
(Dialoge, vragen stellen.)

Hoe maak ik de leeromgeving
uitlokkend?

Welke situaties hanteer ik?
(Kring, werkles, hoekenwerk, spel-
les, speelzaal, buitenwerk.)

Mijn eigen houding
(bezinning).

Uitvoeren

werkjes laten kiezen

groepjes maken

materiaal variëren

dialoge voeren

stimuleren van eigen
ontdekkingen

kring leiden

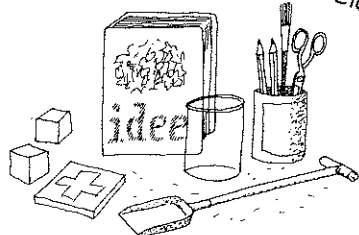
zelfstandig laten
werken zonder
ertussen te komen

observeren om weer
beter te stimuleren

terugblikken met
de kinderen

aantekeningen maken in
dagplan-nieuwe plannen

samenwerken tellen
gezond gedrag
meten redzaamheid

woordjes en letters
spreken in zinnen
vroeger zelfstandigheid
levensgeschiedenis

Juf ik ben klaar!

Hele boekje vol 'één, twee, honderd'

Oei... een tor!

Ik mag eerst!

Sander hep stout gedaan!

Mijn pap is
de sterkste
Ik heb de meeste
knikkers van de
hele wereld

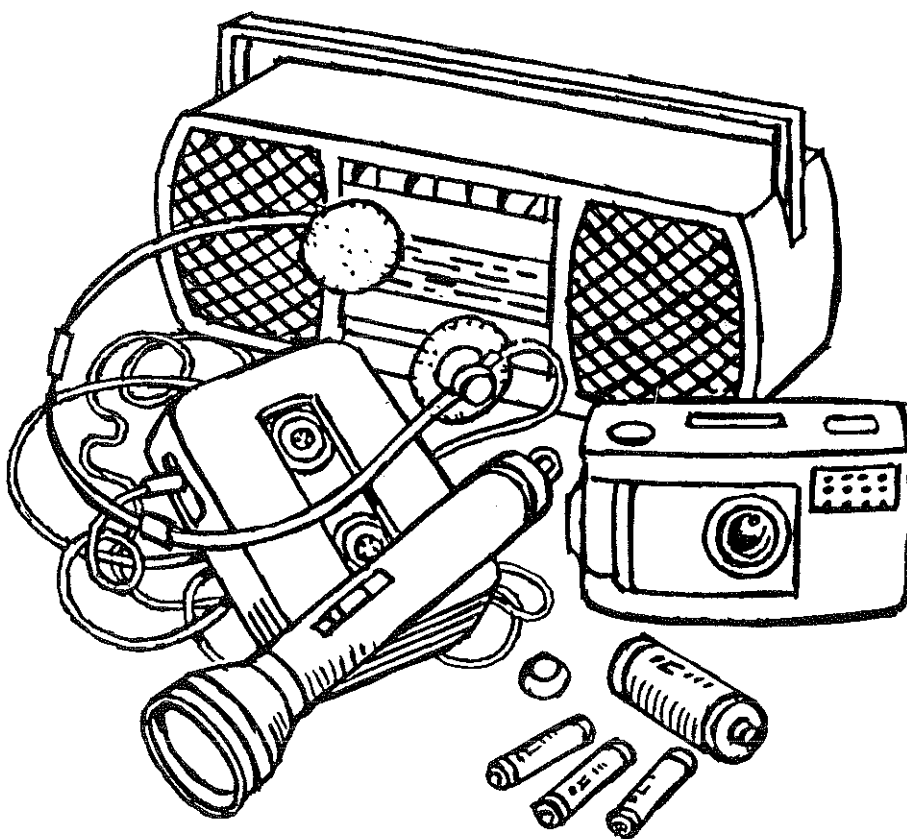
evalueren en plannen

Een uitlokkende leeromgeving

De aard of de inhoud van een activiteit of de mogelijkheid tot eigen inbreng daarbij kunnen kinderen prikkelen om intens betrokken mee te doen. Maar ook de ruimte of de omgeving waarin het kind zich bevindt kan de exploratiedrang vergroten en het kind uitlokken tot ontwikkelingsbevorderende activiteiten.

Bij een uitlokkende leeromgeving kunt u denken aan

- een aankleding van het lokaal met een veelheid van artikelen en/of afbeeldingen, passend bij het thema. Een dergelijke verrijking met voorwerpen en beeldmateriaal nodigt bij voortdurend uit tot intens inleven in het thema en het daarbij opdoen van nieuwe ervaringen;
- een ontdekhoek waarin materialen zijn uitgestald die iets te maken hebben met de inhoud van het doewoord; het gaat om concrete voorwerpen uit de natuur of spulletjes die minder gewoon zijn op school;
- een verzameling prentenboeken of informatieve boeken die bij het doewoord/thema passen. In de themainleidingen worden hiertoe titelsuggesties gegeven;
- ontwikkelingsmateriaal dat goed aansluit bij het thema. Ook hiervoor geven we in de themainleidingen een lijstje met suggesties;
- naar buiten gaan met de kinderen. 'Buitenwerk', werken op iedere plek buiten het eigen lokaal, is een situatie die u regelmatig in de draaiboeken aantreft. Er is zoveel te ontdekken op plaatsen elders in het schoolgebouw of daarbuiten.

Observeren

Voordat u gaat observeren vraagt u zich altijd eerst af:

- wat is het doel van mijn observeren?
- wat wil ik met het oog op dat doel precies gaan observeren?
- wat ga ik met de observatiegegevens doen?

Ontwikkelingsgericht werken betekent dat u vanuit het handelen, het gedrag van kinderen een activiteitenaanbod doet. Aan zo'n aanbod liggen keuzen ten grondslag. De belangrijkste basis voor de keuze van een activiteitenaanbod is kennis van de mogelijkheden, de belangstelling en de behoeften van kinderen. Deze kennis verkrijgt u door te observeren. Het verkrijgen van die kennis is de belangrijkste functie van het observeren. Daarnaast wilt u natuurlijk ook individuele kinderen volgen om tijdig te weten of er zich problemen voordoen. Zo houdt u zicht op het ontwikkelingsverloop. We onderscheiden vier verschillende observatiemogelijkheden.

1 Observeren en incidenteel registreren

Wanneer u een activiteit uit *Idee* aanbiedt, kunt u dat doen met de bedoeling zoals het draaiboek van de activiteit dit aangeeft. Het is ook mogelijk dat u de activiteit met een eigen, andere bedoeling aanbiedt. In beide gevallen zult u tijdens het werk de hele groep, een subgroep of een individueel kind in de gaten willen houden. U bent daarmee afwisselend bezig, omdat u uw aandacht moet verdelen over allerlei zaken die in de groep spelen. Tijdens de activiteiten heeft u geen tijd of behoefte om systematisch allerlei observaties bij te houden. Wel zult u regelmatig op een blocnote een belangrijke indruk of een opvallende actie of reactie van een kind noteren. De observatietips in het draaiboek van de lesideeën en de tips in de beschrijving van de activiteit zelf kunnen daartoe een stimulans zijn. Als de blocnotenotities wat hebben opgeleverd kunt u die later invullen op registratieblad 1: Observeren om te stimuleren ONDERWERP (zie blz. 50).

Thema: leer het van een ander. 24/11

Nieuwe leerling (Ellen) een „koppelgenootje” geven. Arjan mag Ellen deze week inleiden in de regels van onze klas. Arjan vindt zelf regels maar moeilijk, maar nu doet hij enorm zijn best. Hij weet het veel beter dan ik dacht. Ben benieuwd of dit zo blijft.

2 Observeren en brede ontwikkelingsdoelen

Eerder is het belang onderstreept van brede ontwikkelingsdoelen. Aan deze brede ontwikkelingsdoelen werkt u doorgaans min of meer vanzelf. Ze hebben ten grondslag gelegen aan het doelstellingenoverzicht (blz. 16 e.v.). *Idee* ziet deze doelen als richtinggevers voor de langere termijn. De beschrijving van de doelen geeft u er enig inzicht in. Toch zal niet iedereen zich bij deze beschrijvingen evenveel kunnen voorstellen. Daarom hebben we hiervoor een lijst met aandachtspunten gemaakt. Deze kunt u beschouwen als een eerste hulpmiddel om tijdens het werk van alledag wat meer vanuit zulke ontwikkelingsdoelen naar kinderen te leren kijken. We geven wat voorbeelden van aandachtspunten, zo mogelijk gericht op rekenen-wiskunde.

Mogelijke aandachtspunten bij brede ontwikkelingsdoelen

1 Exploreren

- Voelt zich veilig/niet emotioneel belemmerd.
- Heeft zelfvertrouwen.
- Maakt een actieve indruk, straalt ondernemingslust uit.
- Als je ernaar vraagt, geeft hij/zij aan een idee of plan te hebben met betrekking tot wat hij/zij wil gaan doen.
- Kan een gekozen activiteit goed voortzetten.
- Probeert alternatieven uit wanneer iets niet meteen lukt.
- Is bij voorkeur met bouw- en constructiemateriaal bezig.
- Vindt het leuk om allerlei dingen te verzamelen, te bekijken, te vergelijken, te ordenen, te onderzoeken en ermee te experimenteren.

2 Utingsvaardigheden (representeren) Met objecten (bouwen, construeren)

- Wordt geboeid door de materialen en het manipuleren (zonder plan) daarmee.
- Is bij voorkeur actief met bouw- en constructiemateriaal.
- Bouwt/construeert graag naar een voorbeeld.
- Bouwt/construeert volgens een eigen plan.
- Heeft voorkeur voor vervormbare materialen (klei, zand enzovoort).

In handelingen

- Is graag betrokken bij mime- of nabootsspelletjes.
- Is graag betrokken bij bewegingsspelletjes.
- Verzorgt een klein 'optreden'.

In modellen

- Is bij voorkeur met ruimtelijke constructies bezig.
- Maakt de klasseruimte of de directe omgeving op een tafel na.

Bij tekenen en schilderen

- Tekent en schildert gevarieerd.

In tekens en symbolen

- Hanteert een opdrachtkaartje met symbolische voorstellingen.
- Vindt pictogrammen interessant en praat erover.
- Stempelt/tekent/schrijft woordjes en/of cijfers.

3 Samen spelen en samen werken (socialiseren)

- Is bij voorkeur alleen bezig.
- Doet bij voorkeur na wat een ander doet/maakt.
- Vindt een spelletje met anderen leuk.
- Kan met anderen meedoen bij een opdracht, een spel, een klusje.

4 Redeneren, samenhangend weten en begripsvorming

- Komt graag met vragen over hoe iets zit of kan (positieve vraaghonger).
- Is vaak in stilte met zichzelf in overleg, alvorens zich te uiten (bezint eer ge begint).
- Geeft regelmatig blijk van veel begripskennis (oorzaak-gevolg, ruimtelijke begrippen, hoeveelheid).
- Redeneert vanuit een beperkt (concreet) gezichtspunt.
- Redeneert vanuit meer kenmerken en/of gezichtspunten (combinatoriek, inclusie, point of view, grootte, gewicht enzovoort).
- Redeneert bij voorkeur vanuit gevoel en fantasie.
- Redeneert bij voorkeur logisch en zakelijk.
- Redeneert zonder de directe concreetheid door zich zaken voor te stellen (kan concrete situaties overstijgen).

5 Reflecteren en evalueren

- Maakt een 'produkt', een werkje af.
- Is te interesseren voor een 'terugblik' (evaluatie-gesprek) op de activiteit of het 'produkt'.
- Kan de interesse opbrengen om eigen 'produkten' met die van een ander samen te vergelijken.

6 Vooruit- en terugdenken (anticiperen en retrociperen)

- Kan zich vanuit het 'hier-en-nu' iets voorstellen dat kort daarvoor of daarna gebeurt.
- Kan gedurende een les of lesdeel zelfstandig werken.
- Kan de beurt afwachten.
- Heeft besef van volgorde, opeenvolging bij activiteiten in het dagritme.
- Heeft besef van volgorde, opeenvolging bij activiteiten in week-/jaarritme.
- Is geïnteresseerd in het ordenen van logische, concrete of fictieve gebeurtenissen.

7 Communiceren

- Doet actief mee in verschillende gesprekken.

- Kan met anderen in een groepsactiviteit overleggen.

8 Experimenteren en onderzoeken (zie ook 'Exploreren')

- Gaat bij voorkeur actief om met dingen in de grote ruimte (grote blokken, speelzaal).
- Gaat bij voorkeur actief om met activiteiten in het platte vlak (leggen, tekenen).
- Kan opgaan in het op verschillende manieren analyseren en ordenen van allerlei dingen (takjes, vruchten, bouwwerkjes enzovoort).
- Ontdekt in de dingen regelmaat, structuur, verbanden, relaties, bijvoorbeeld in verband met plaats, tijd, grootte, materie, hoedanigheid, functie, bruikbaarheid (dit hoort daar, want...; dit ziet er zo uit, dat komt omdat...; dit moet zo, want daar is dat ook...).

9 Zelfsturing

- Gaat bij voorkeur zonder innerlijk overleg (impulsief) aan de slag.
- Toont interesse voor het leren aanpakken van een opdracht door met hulp van de leerkracht of samen met andere kinderen eerst bij zichzelf te overleggen.
- Wil een aangeleerde aanpak (eerst dit, dan dat) ook in andere, soortgelijke situaties toepassen (strategisch handelen).
- Maakt spontaan gebruik van reeds geleerde routines, oplossingswegen (bijvoorbeeld toiletgebruik, bouwactiviteiten, knutselen, puzzelen).

10 Zelfstandigheid

- Wat hij/zij wil lukt meestal ook; weet al aardig wat het kan (zelfbeeld).
- Pakt graag moeilijkere werkjes aan en zet daarbij flink door (taakgerichtheid).
- Kan langere tijd ook een meer schoolse activiteit (schrijf-/tekenactiviteit, boekje 'lezen') zelfstandig volhouden (leer-taakgedrag).

Het gaat er natuurlijk niet om dat u met zo'n 'waslijst' kinderen in actie observeert. U kiest op grond van uw observatiedoel een aspect uit. Hiervoor kunt u registratieblad 2 gebruiken.

3 Observeren en inhoudelijke accenten

Wanneer u met kinderen aan specifieke doelen werkt, zult u doorgaans zelf voldoende zicht hebben op de inhoud die erbij past. We denken aan aspecten van oriëntatie in tijd, ruimte, natuur en gezond gedrag, sociale en culturele oriëntatie, ontwikkeling van het zelfbeeld, oriëntatie op rekenen-wiskunde en op taal-lezen.

Bij alle ideeën worden subdoelen aangegeven. Deze kunt u hanteren als aangrijpingspunten voor observatie. Ze zijn per se niet bedoeld als checkmiddelen om 'beheersing' vast te stellen.

Mogelijke aandachtspunten voor observatie bij rekenen-wiskunde (zie ook registratieblad 3)

1 Tellen

- ☐ Spontaan tellen als begeleiding bij activiteiten.
- ☐ Opzeggen telrij tot 5, tot 10, tot 15, tot 20, tot ...
- ☐ Variëren in de telrij (tienvouden, overslaan, verdergaan, teruggaan).

2 Hoeveelheden vaststellen

- ☐ Hoeveelheden vaststellen met meer/minder of veel/weinig.
- ☐ Hoeveelheden vaststellen door nauwkeurig vergelijken (één-éénrelatie).
- ☐ Een aantal tot 5, 6, 10, 12, 15, ... bepalen.
- ☐ Aantal vaststellen ondanks verandering in vorm, plaats of grootte.

3 Eenvoudige bewerkingen en vergelijkingen

- ☐ Structureren van aantallen (hier twee, daar een, samen ...).
- ☐ Samenvoegen van kleine hoeveelheden.
- ☐ Verdelen van een hoeveelheid in groepjes.
- ☐ Erbij/eraf doen.
- ☐ Kennis van de cijfers van 1 t/m 6, 1 t/m 10, 1 t/m 12, 1 t/m 20.

4 Ordenen

- ☐ Eigen plaats in de ruimte.
- ☐ Relaties tussen elementen in de ruimte (routes, bouwsels) [meetkunde].
- ☐ Ruimtelijke begrippen in platte vlak (vlecht patroon, blokpatroon) [meetkunde].
- ☐ Ordenen naar kenmerk (vorm, kleur, smaak, gewicht, gebruik).
- ☐ Ordenen naar aantal (rangtelwoorden).
- ☐ Ordenen naar tijd: ochtend, middag, avond, dag en nacht, dagen van de week enzovoort.
- ☐ Logische volgorde in een gebeurtenis, activiteit of verhaal.

5 Meten en wegen

- ☐ Vergelijken en ordenen van voorwerpen naar kenmerk als dik, dun, breed, smal, lang, kort.
- ☐ Besef van betrekkelijkheid van wat dun, dik, groot of lang is. Bijvoorbeeld: de grootste voet van de kinderen is klein vergeleken met de voet van de juf!
- ☐ Omgaan met natuurlijke maat: hand, voet, stok e.d.
- ☐ Oriëntering van standaardmaten (klok, liniaal).

4 Observeren en zorgverbreding

Als blijkt dat bij een of meer kinderen iets bijzonders aan de hand is (opvallend gedrag of forse ontwikkelingsachterstand), zult u behoefte hebben aan meer toegespitste observatiemiddelen. Met behulp van eigen inzichten en de checklist lukt het wellicht

zulke kinderen via deze gerichte middelen extra hulp te bieden. U zult uw eigen mogelijkheden wel kennen en indien nodig overleggen met collega's of hulp van een deskundige inroepen.

Evalueren

Evalueren kan op veel manieren en met verschillende bedoelingen.

1 Evalueren: bijhouden van wat aan de orde is geweest

Soms is het nuttig om bij te houden welke doewoorden, projecten of ideeën uit *Idee* aan de orde zijn geweest. De reden daarvoor kan zijn dat u een collega inzicht wilt geven in wat is/wordt aangeboden in verband met overdracht (duobaan, parallel-groep). Misschien wilt u voor uzelf overzicht houden om te weten of uw 'aanbod' evenwichtig is. U kunt dit registreren door gebruik te maken van registratieblad 6 (blz. 53). Hierop is tevens ruimte voor evaluatieve opmerkingen over betreffende onderdelen.

2 Evalueren: bijhouden van hoe activiteiten zijn verlopen (terugblik op de dag)

In dit geval evalueert u vooral uzelf. U gaat aan de hand van eigen aandachtspunten na hoe de activiteit(en) is (zijn) verlopen en wat dit betekent voor de keuze van vervolgactiviteiten. Bijvoorbeeld:

- raakten de kinderen actief bij de opdracht betrokken?
- bleef er aandacht en interesse voor het onderwerp?
- konden de kinderen zelf voldoende inbrengen en aandragen?
- was de keuze voor de hele groep, voor een subgroep of voor een individueel kind juist?
- kwam de bedoeling van de activiteit voldoende naar voren?
- met welke 'leerpunten' kan ik de volgende keer rekening houden?

Deze vorm van evalueren vraagt om 'handelingsgericht' observeren (blz. 44 e.v.). De registratiebladen die daar genoemd worden (1 t/m 3) kunnen een hulpmiddel zijn; noodzakelijk zijn ze niet!

3 Evalueren: bijhouden van hoe kinderen zich ontwikkelen

Wanneer u nagaat hoe activiteiten zijn verlopen, bent u tegelijk bezig met de vraag hoe kinderen zich ontwikkelen. Dat kan op diverse manieren.

- Evalueren op korte termijn: in een activiteit of reeks van activiteiten laat een kind of een groepje kinderen zien (of inzien) wat hun interesseert, wat ze ervaren, wat ze kunnen. U ontdekt dan bijvoorbeeld hoe een kind een bouwactiviteit uitvoert en daarbij volgens een plan te werk gaat, dit plan weer bijstelt en daarbij een ander kind helpt. Afhankelijk

van bedoelingen kunnen zo regelmatig gegevens worden verzameld. Uit een reeks van zulke gegevens kan een goed beeld ontstaan van het ontwikkelingsverloop van de kinderen.

- Evalueren op langere termijn: naast het dagelijks volgen van kinderen (procesevaluatie) is het zinvol om bijvoorbeeld een of twee keer per jaar de hele groep met meer objectieve middelen te screenen (productevaluatie). Zo'n screening is nuttig om een globaal en zo objectief mogelijk beeld te krijgen van een aantal cruciale ontwikkelingsdoelen. Ontwikkelingsgericht evalueren laat zich heel goed verenigen met meer objectieve toetsen, maar daar mag het niet bij blijven. Gegevens van zulke toetsen vragen om relativering en aanvulling van zelfverzamelde gegevens. Elk team zal hier op grond van een eigen schoolconcept keuzen moeten maken.

4 Evalueren: periodiek of jaarlijks terugblikken op het onderwijs in de groep

Deze vorm van evalueren is een teamgebeuren. Samen maakt een schoolteam na een bepaalde periode de balans op. Zo'n evaluatie kan gaan over aandachtspunten als:

- staan we nog steeds achter onze manier van werken of willen we meer ontwikkelingsgericht werken?
- hebben we als team wel eenzelfde visie op het werken met jonge kinderen? Hoe bezien we de doorgaande lijn?
- zijn er zaken die we systematisch moeten gaan bijstellen, vernieuwen of verbeteren? (Klasseagenda of klasseschrift, inrichting van het lokaal, manier van omgaan met kinderen, de manier van observeren enzovoort.)

Deze vorm van evalueren levert het meest op wanneer er ook een veranderingsplan of beleidsplan uit voortvloeit.

Plannen

Ontwikkelingsstimulering vraagt om planmatig werken. De basis daarvoor ligt in het observeren van en reflecteren op wat kinderen doen. Alle planning dient daarop aan te sluiten. Dit vraagt om een stukje bezinning voor, tijdens en na het uitvoeren van activiteiten. Enkele planningsmanieren kunnen u daarbij tot steun zijn.

Dagplan

U kunt zelf op een eenvoudige manier een dagplan bijhouden. Het voordeel hiervan is dat u een manier van werken ontwikkelt waarbij u zich steeds verplicht aan te sluiten bij wat kinderen aandragen en zicht krijgt op een steeds beter realiseren van het zelfstandig werken bij de kinderen.

In het begin zult u veel en gedetailleerd plannen. Geleidelijk ontwikkelt u vanuit het concrete werken met kinderen een planningsvaardigheid, die zich steeds meer zal beperken tot enkele belangrijke notities. Hieronder volgt een voorbeeld van een dagplanning. Op bladzijde 54 vindt u een leeg dagplan-registratieblad.

Registratieblad 7

Plannen om te stimuleren

DAGPLAN

Voorbereiding

- * gisteren drie kinderen ziek (griepheerst)
- * vandaag ziek-zijn in de aandacht
- * materiaal waarvan cadeautjes gemaakt kunnen worden klaarleggen
- * geleide aanbieding: 'Met een lach en een traan' Idee p. 565
- * gevoelens in de aandacht en deze onder woorden brengen in het begeleide groepje

Uitvoering

Tijd	Activiteit
8.30	binnenkomst
tot ± 9.00	kring: praten over ziek-zijn (Ank, Asir, John)
9.00	werkaspraken
9.05	- grote groep zelfstandig werken / cadeautje maken van klaargelegd materiaal
	- groepje 1 Spel (begeleid): 'Met een lach en een traan' Idee p. 565
	- groepje 2 Poppenhoek inrichten voor ziekten 'Pop is ziek'
9.45-10.15	buiten spelen
10.15	- groepje 1 en 2 nu ook cadeautje maken
	- ander groepje: 'Met een lach en een traan' (groepje 3)
11.45	oppervlakkig opruimen
	middagpauze
13.30	morgenopdracht afmaken
14.00	onbeperkte keuze
14.15-14.30	buiten spelen
14.30	terugblik
15.00	verhaal: 'Het rode wollen mutje' (B. Grahame)
15.15	einde van de dag

Terugblik

- * Kinderen uiten zich volop bij het spel 'Met een lach en een traan'.
 - Praten spontaan over eigen gevoelens.
 - 'Haartje zat er wat stil bij, maar ze heeft meer gezegd dan ooit.
 - Deze activiteit zet ik morgen voort met groepje 4.
 - Het zelfstandig werken vraagt om 'intraining' van de afspraak: 'Wanneer ik rode sjaal om doe, mag ik niet gestoord worden! Probeer dan elkaar te helpen of het zelf uit te zoeken.' (Dit zal ik deze week blijven observeren.)

Weekplan

Het is aan te raden een eenvoudig weekplan bij te houden. Zo'n plan kunt u gemakkelijk zelf opzetten.

Ook hier geldt dat het vooral een ondersteuning van het werk moet zijn. Houd het plan daarom eenvoudig en noteer alleen het noodzakelijke. Het kan bijvoorbeeld gaan over:

- uitlijning van een thema over een kortere periode;
- actuele zaken die een plaats moeten krijgen;
- vragen betreffende organisatie en materiaal, die vooraf geregeld moeten zijn;
- een overzicht van door u geselecteerde ideeën en zovoort.

Individueel plan

In de paragraaf over 'observeren' zijn checklisten gegeven van aandachtspunten voor observaties rond brede ontwikkelingsdoelen en binnen de verschillende accenten. Het kan voorkomen dat u met betrekking tot een van de kinderen extra zorg heeft. U vraagt zich af of er nog meer gegevens verzameld moeten worden en of u dat zelf doet of hulp van anderen inroept. Registratieblad 8 kan een hulpmiddel zijn om in speciale gevallen een kind meer gericht te helpen.

